

Τμήμα Ψυχολογίας, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών

Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών «Σχολική Ψυχολογία»

Ειδίκευση: Σχολική Ψυχολογία

**Πολιτισμικοί Προσανατολισμοί, Αποδοχή-Απόρριψη από τους Συνομηλίκους και
Ψυχολογική Προσαρμογή Εφήβων με Μεταναστευτικό Υπόβαθρο**

Ανθή Καπλανίδα (Α.Μ.: ΣΧΨ1012013)

Επόπτης: Καθηγητής Βασίλης Παυλόπουλος

Εξεταστική επιτροπή: Βασιλική Ευσταθίου, Σπυρίδων Τάνταρος

Φεβρουάριος 2024

Σημείωμα Συγγραφέα

Η συγγραφέας βεβαιώνει ότι το περιεχόμενο του παρόντος έργου είναι αποτέλεσμα προσωπικής εργασίας και ότι έχει γίνει η κατάλληλη αναφορά στην εργασία τρίτων, όπου κάτι τέτοιο ήταν απαραίτητο, σύμφωνα με τους κανόνες της ακαδημαϊκής δεοντολογίας.

Περίληψη

Η παρούσα διπλωματική εργασία διερευνά τους πολιτισμικούς προσανατολισμούς που υιοθετούν οι έφηβοι με μεταναστευτικό υπόβαθρο, την ψυχολογική προσαρμογή και την αποδοχή ή απόρριψη που βιώνουν από τους συνομηλίκους. Το δείγμα της έρευνας αποτέλεσαν 430 έφηβοι με μεταναστευτικό υπόβαθρο, οι οποίοι φοιτούν στην Α' και Β' Γυμνασίου. Στους συμμετέχοντες χορηγήθηκαν ερωτηματολόγια αυτοαναφοράς για τα καταθλιπτικά συμπτώματα (Salokangas et al., 1995), την αυτοεκτίμηση (Rosenberg, 1965), την ικανοποίηση από τη ζωή (Diener et al., 1985), τον εθνοτικό/εθνικό προσανατολισμό (Nguyen & Von Eye, 2002) και την αποδοχή-απόρριψη από συνομηλίκους (Asendorpf & Motti-Sefanidi, 2017). Τα αποτελέσματα ανέδειξαν ότι οι έφηβοι επιλέγουν τον εθνικό προσανατολισμό έναντι του εθνοτικού, ενώ φάνηκε πως προτιμούν περισσότερο τη στρατηγική της εναρμόνισης. Το φύλο αλλά και η γενιά μετανάστευσης συνδέθηκαν με τον πολιτισμικό προσανατολισμό που επιλέγουν οι έφηβοι. Ο εθνικός προσανατολισμός φάνηκε πως συνδέεται θετικά με την ικανοποίηση από τη ζωή και την αποδοχή από τους συνομηλίκους, ενώ ο εθνοτικός προσανατολισμός με την ικανοποίηση από τη ζωή και την αυτοεκτίμηση. Τέλος, φάνηκε πως η εναρμόνιση έχει τα θετικότερα αποτελέσματα για την ψυχολογική προσαρμογή των εφήβων με μεταναστευτικό υπόβαθρο, ενώ όσον αφορά την αποδοχή από τους συνομηλίκους, η αφομοίωση συνδέθηκε με τα θετικότερα αποτελέσματα και το χαμηλότερο επίπεδο προσαρμογής παρατηρήθηκε σε εφήβους που υιοθετούν τη στρατηγική της περιθωριοποίησης. Τα ευρήματα συζητούνται σε συνάρτηση με τη διεθνή βιβλιογραφία για την επιπολιτισμοποίηση και την προσαρμογή των εφήβων με μεταναστευτικό υπόβαθρο.

Λέξεις-κλειδιά: πολιτισμικοί προσανατολισμοί, στρατηγικές επιπολιτισμοποίησης, ψυχολογική προσαρμογή, αποδοχή-απόρριψη από συνομηλίκους

Ευχαριστίες

Ολοκληρώνοντας τη διπλωματική μου εργασία θα ήθελα να εκφράσω τις θερμές μου ευχαριστίες στον καθηγητή μου, Βασίλη Παυλόπουλο, για την αμέριστη βοήθειά του και την πολύτιμη καθοδήγησή του καθ' όλη τη διάρκεια της εκπόνησης της διπλωματικής μου εργασίας. Θα ήθελα ακόμη να ευχαριστήσω μέσα από την καρδιά μου τη Λήδα για όλη τη βοήθεια και την υποστήριξη που μου προσέφερε απλόχερα σε όλη τη διάρκεια των μεταπτυχιακών μου σπουδών. Τέλος, ευχαριστώ θερμά όλους τους δικούς μου ανθρώπους, την οικογένεια και τους φίλους μου, οι οποίοι ήταν δίπλα μου σε όλη αυτή τη διαδρομή, ενθαρρύνοντας με και στηρίζοντας κάθε μου βήμα.

Περιεχόμενα

Περίληψη	2
Ευχαριστίες.....	3
Εισαγωγή.....	5
Προσαρμογή εφήβων με μεταναστευτικό υπόβαθρο.....	6
Επιπολιτισμοποίηση εφήβων με μεταναστευτικό υπόβαθρο.....	15
Ερευνητικοί στόχοι.....	24
Μέθοδος.....	27
Συμμετέχοντες.....	27
Μέσα συλλογής δεδομένων.....	27
Διαδικασία.....	30
Αποτελέσματα.....	31
Περιγραφικοί στατιστικοί δείκτες.....	31
Έλεγχος ερευνητικών ερωτημάτων και υποθέσεων.....	32
Συζήτηση.....	42
Περιορισμοί και προτάσεις.....	48
Βιβλιογραφία.....	50

Πολιτισμικοί Προσανατολισμοί, Αποδοχή-Απόρριψη από τους Συνομηλικούς και Ψυχολογική Προσαρμογή Εφήβων με Μεταναστευτικό Υπόβαθρο

Τα τελευταία χρόνια υπολογίζεται πως περίπου 281 εκατομμύρια άνθρωποι ζουν σε διαφορετική χώρα από τη χώρα που γεννήθηκαν οι γονείς τους, ποσοστό το οποίο αντιπροσωπεύει το 3,6% του συνολικού πληθυσμού (International Organization for Migration, 2020). Και στην Ελλάδα η σύγχρονη πολυπολιτισμική πραγματικότητα είναι γεγονός. Όλο και περισσότερα άτομα από διαφορετικά πολιτισμικά πλαίσια φτάνουν στη χώρα μας, στην οποία επιδιώκουν να προσαρμοστούν. Άτομα και οικογένειες μπορεί να μεταναστεύουν αναζητώντας ένα καλύτερο μέλλον ή να αναγκάζονται να μετακινηθούν αποφεύγοντας τον πόλεμο ή άλλες δύσκολες συνθήκες. Τα αυξανόμενα ποσοστά μετανάστευσης έχουν αλλάξει το χαρακτήρα των κοινωνιών υποδοχής και η πολυπολιτισμικότητα αποτελεί τη σύγχρονη πραγματικότητα. Οι χώρες υποδοχής συχνά αποτυγχάνουν να ενσωματώσουν και να εντάξουν ουσιαστικά τους μετανάστες στην κοινωνία, ενισχύοντας την ανάπτυξή τους και τη σύναψη σχέσεων με το γηγενή πληθυσμό (Marks et al., 2018). Η ανάγκη της ένταξης και ενσωμάτωσης των μεταναστών στη νέα τους πατρίδα, είναι απαραίτητη προϋπόθεση όχι μόνο για την θετική προσαρμογή των μεταναστών αλλά και για την ευρωστία και την κοινωνική συνοχή των κοινωνιών υποδοχής (Motti-Stefanidi, 2018).

Ένα μεγάλο ποσοστό των ατόμων με μεταναστευτικό υπόβαθρο αποτελείται από οικογένειες και τα παιδιά τους. Η προσαρμογή των παιδιών των μεταναστών στη χώρα υποδοχής συνιστά βασικό πρόταγμα και καθρεπτίζει το πόσο καλά έχουν ενσωματωθεί οι μετανάστες στην χώρα υποδοχής. Η θετική προσαρμογή και ανάπτυξη στην παιδική ηλικία συνιστά προϋπόθεση για υγιή και παραγωγική ενήλικη ζωή. Βασικοί δείκτες που σχετίζονται με τη θετική προσαρμογή των παιδιών και εφήβων με μεταναστευτικό υπόβαθρο, αφορούν την επιτυχία σε τομείς που σχετίζονται με τις διεργασίες της ανάπτυξης καθώς και της

διαπολιτισμικής επαφής. Η επιτυχής προσαρμογή σε αυτή τη διττή πρόκληση μπορεί να αποτελέσει προάγγελο της μελλοντικής προσαρμογής των νέων μεταναστών, η οποία δύναται να έχει θετικά αποτελέσματα τόσο για τους ίδιους, όσο και για την κοινωνία στην οποία ζουν (Motti-Stefanidi et al., 2012). Επομένως, η σχέση της επιπολιτισμοποίησης καθώς και της ψυχολογικής και ψυχοκοινωνικής προσαρμογής παιδιών και εφήβων με μεταναστευτικό υπόβαθρο, με την ένταξή τους στην κοινωνία υποδοχής, αναδεικνύει την αναγκαιότητα και τη σημασία της μελέτης των παραπάνω διεργασιών. Στην παρούσα εργασία, αρχικά θα γίνει αναφορά στην προσαρμογή των νεαρών μεταναστών δίνοντας έμφαση τόσο στο ψυχολογικό όσο και στο κοινωνικό επίπεδο και στη συνέχεια θα παρουσιαστούν οι διεργασίες επιπολιτισμοποίησης, κάνοντας αναφορά στις στρατηγικές επιπολιτισμού που χρησιμοποιούν οι έφηβοι με μεταναστευτικό υπόβαθρο και στο πώς αυτές σχετίζονται με την προσαρμογή τους.

Προσαρμογή Εφήβων Με Μεταναστευτικό Υπόβαθρο

Μελετώντας την προσαρμογή των εφήβων με μεταναστευτικό υπόβαθρο αξίζει να ορίσουμε την έννοια της προσαρμογής, διακρίνοντάς την από παρόμοιους όρους όπως είναι η ένταξη, αφομοίωση ή ενσωμάτωση, που πολλές φορές τείνουν να χρησιμοποιούνται με την ίδια σημασία. Η προσαρμογή είναι ψυχολογική έννοια ατομικού επιπέδου ανάλυσης, δεν προεξοφλεί συγκεκριμένη έκβαση – αν και υπονοεί ασύμμετρη κοινωνική επιρροή – και αξιολογείται με όρους λειτουργικότητας. Στις σχετικές έρευνες διακρίνονται συνήθως δύο τομείς: η ψυχολογική προσαρμογή (π.χ. αυτοεκτίμηση, υποκειμενική ευτυχία, απουσία ψυχολογικών συμπτωμάτων) και η κοινωνικοπολιτισμική προσαρμογή (π.χ. διαπροσωπικές σχέσεις, κοινωνική επάρκεια, υποστηρικτικά δίκτυα) (Παυλόπουλος και συν., 2012). Από την άλλη μεριά, η έννοια της ένταξης σχετίζεται με το ομαδικό επίπεδο ανάλυσης και αφορά τη δυναμική πορεία προς μια κατάσταση απουσίας οικονομικών, κοινωνικών και πολιτικών διακρίσεων μεταξύ συγκρίσιμων δημογραφικά μεταναστευτικών-γηγενών πληθυσμιακών

ομάδων. Τέλος, όροι όπως ενσωμάτωση ή αφομοίωση, υπονοούν συγκεκριμένο προφίλ ένταξης/προσαρμογής των μεταναστών, το οποίο υπαγορεύεται από ιδεολογικές επιλογές και ενθαρρύνεται μέσα από συμβατές πολιτικές πρακτικές (Παυλόπουλος και συν., 2012).

Η ψυχολογική προσαρμογή σχετίζεται με τους παράγοντες οι οποίοι συνδέονται με την καλή ψυχική υγεία, ψυχολογική ευημερία και προσωπική ικανοποίηση στη χώρα υποδοχής (Παυλόπουλος και συν., 2009). Από την άλλη μεριά, η κοινωνικοπολιτισμική προσαρμογή συνδέεται άμεσα με τον ψυχοκοινωνικό τομέα και αφορά κυρίως την απόκτηση κοινωνικών δεξιοτήτων και συμπεριφορών οι οποίες βοηθούν το άτομο να συνάψει και να διατηρήσει σχέσεις με τους γύρω του και να καταφέρει να ενταχθεί σε ομαδικά πλαίσια (Παυλόπουλος και συν., 2009). Στα παιδιά και εφήβους με μεταναστευτικό υπόβαθρο σημαντικό δείκτη της ψυχοκοινωνικής προσαρμογής αποτελεί η σχολική εμπλοκή, η οποία αφορά τον βαθμό εμπλοκής στη σχολική τάξη καθώς και την ακαδημαϊκή επάρκεια, ενώ παράλληλα αφορά τη σύναψη σχέσεων με συνομηλίκους και την τήρηση κανόνων στο σχολικό πλαίσιο (Motti-Stefanidi et al., 2008).

Στο σημείο αυτό αξίζει να γίνει αναφορά στην έννοια του «μεταναστευτικού παραδόξου». Έρευνες αναφέρουν ότι η προσαρμογή των νεαρών μεταναστών είναι πολύ καλύτερη από ότι αναμένεται, και σε ορισμένες περιπτώσεις, θετικότερη και από την προσαρμογή των γηγενών συνομηλίκων τους. Αντίστοιχα, έχει υποστηριχθεί ότι οι μετανάστες πρώτης γενιάς προσαρμόζονται καλύτερα από τους μετανάστες επόμενων γενεών. Παρόλα αυτά, το «μεταναστευτικό παράδοξο» δεν έχει παρατηρηθεί με συνέπεια και φαίνεται πως εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από την προσαρμογή, το αναπτυξιακό στάδιο και το φύλο του παιδιού, χαρακτηριστικά της κοινωνίας υποδοχής και της εθνικής ομάδας (Marks et al., 2014). Σε μετα-ανάλυση βασισμένη σε 51 έρευνες στην Ευρώπη βρέθηκε ότι η μετανάστευση αποτελούσε παράγοντα κινδύνου για την ακαδημαϊκή προσαρμογή καθώς και για προβλήματα εσωτερικευσης και εξωτερικευσης (Dimitrova et al., 2016). Αντίστοιχα σε

έρευνα στον ελλαδικό χώρο, έχει φανεί ότι η έφηβοι με μεταναστευτικό υπόβαθρο είχαν σημαντικά χειρότερη ακαδημαϊκή επίδοση, δέσμευση στο σχολικό πλαίσιο σε σχέση με τους γηγενείς συνομηλίκους τους (Motti-Stefanidi, 2014).

Παράγοντες που Σχετίζονται με την Προσαρμογή των Εφήβων Με Μεταναστευτικό Υπόβαθρο

Μια βασική παράμετρος για να κρίνουμε την ποιότητα της προσαρμογής των εφήβων με μεταναστευτικό υπόβαθρο είναι τα επιτεύγματά τους σε αναπτυξιακές διεργασίες, όπως είναι η σχολική επίδοση, η σύναψη σχέσεων και αποδοχή από τους συνομηλίκους, η τήρηση των νόμων της κοινωνίας, η ενασχόληση με τα κοινά και η ανάπτυξη του αυτοελέγχου και μιας συγκροτημένης και πολυδιάστατης ταυτότητας. (Masten, 2014). Επιπλέον, οι έφηβοι, ανεξαρτήτως μεταναστευτικού υπόβαθρου, έρχονται αντιμέτωποι με επιπολιτισμικές προκλήσεις οι οποίες πηγάζουν από τη συνύπαρξη σε μια κοινωνία στην οποία υπάρχουν διαφορετικές κουλτούρες. Η διαπολιτισμική επάρκεια ορίζεται ως η ικανότητα του ατόμου να επιστρατεύσει και να αναπτύξει σχετικές αξίες, στάσεις, δεξιότητες, γνώση και/ή κατανόηση προκειμένου να ανταποκριθεί κατάλληλα και αποτελεσματικά στις απαιτήσεις, προκλήσεις αλλά και ευκαιρίες οι οποίες εμπεριέχονται στα διαπολιτισμικά πλαίσια (Motti-Stefanidi et al., 2020). Παρόλα αυτά, οι έφηβοι με μεταναστευτικό υπόβαθρο χρειάζεται να αναπτύξουν πολιτισμική επάρκεια, η οποία αποτελεί βασικό δείκτη για την επιτυχή προσαρμογή τους. Η πολιτισμική επάρκεια σχετίζεται με την απόκτηση της γνώσης και των δεξιοτήτων που σχετίζονται τόσο με την εθνική, όσο και με την εθνοτική ταυτότητα. Οι πολιτισμικά επαρκείς μετανάστες, είναι σε θέση να επικοινωνούν επαρκώς και στις δύο γλώσσες, έχουν φίλους ομοεθνείς αλλά και από την χώρα στην οποία διαμένουν, γνωρίζουν τις αξίες και των δύο ομάδων και συνολικά, είναι σε θέση να νοηματοδοτήσουν και να συγκεράσουν τις δύο διαφορετικές κουλτούρες (Motti-Stefanidi et al., 2020). Τέλος, μια ακόμη παράμετρος η οποία βοηθά να διακρίνουμε το πόσο καλά προσαρμόζονται οι έφηβοι

μετανάστες αφορά την ψυχολογική τους προσαρμογή, σε ατομικό επίπεδο. Η ψυχολογική προσαρμογή αξιολογείται κυρίως λαμβάνοντας υπόψη την ψυχική υγεία του ατόμου.

Συγκεκριμένα, η αυτοεκτίμηση και ικανοποίηση από τη ζωή καθώς και η απουσία ψυχολογικών συμπτωμάτων όπως είναι το άγχος και η κατάθλιψη, υποδεικνύουν θετική προσαρμογή σε ψυχολογικό επίπεδο (Masten, 2014). Αξίζει να σημειωθεί, ότι σε ορισμένες περιπτώσεις, η απόκτηση των πολιτισμικών οροσίων προηγείται της απόκτησης των αντίστοιχων αναπτυξιακών. Για παράδειγμα, η απόκτηση επάρκειας στην γλώσσα της χώρας διαμονής είναι αναγκαία προκειμένου να μπορέσει το άτομο να προσαρμοστεί και να επιτύχει στο σχολικό πλαίσιο (Motti-Stefanidi et al., 2020).

Ένα Συνθετικό Μοντέλο

Η διαπιστωμένη ανάγκη για σύνθεση των αποσπασματικών θεωριών και των, συχνά αντιφατικών, εμπειρικών ευρημάτων σχετικά με την προσαρμογή των παιδιών και εφήβων με μεταναστευτικό υπόβαθρο καταγράφεται σε πρόσφατες απόπειρες συνεργασίας ερευνητών από διαφορετικούς κλάδους της Ψυχολογίας, με σκοπό τη διατύπωση περιεκτικών ερμηνευτικών σχημάτων. Το συνθετικό μοντέλο των Motti-Stefanidi et al. (2012) ενσωματώνει τρεις προσεγγίσεις για τη μελέτη της προσαρμογής των μεταναστών εφήβων: την αναπτυξιακή, την επιπολιτισμική και την κοινωνικοψυχολογική. Το μοντέλο αυτό περιλαμβάνει τρία επίπεδα ανάλυσης: το ατομικό, το κοινωνιακό και το επίπεδο των κοινωνικών αλληλεπιδράσεων. Το ατομικό επίπεδο σχετίζεται με ενδοατομικά χαρακτηριστικά, όπως είναι η προσωπικότητα, τα κίνητρα και η αυτορρύθμιση. Το κοινωνιακό επίπεδο αφορά τους πολιτικούς, ιδεολογικούς, οικονομικούς και πολιτισμικούς παράγοντες, όπως οι αξίες και οι κοινωνικές αναπαραστάσεις. Το «ενδιάμεσο» επίπεδο των κοινωνικών αλληλεπιδράσεων αναφέρεται σε όλα εκείνα τα πλαίσια στα οποία λαμβάνουν χώρα οι διαπροσωπικές σχέσεις των εφήβων, όπως είναι η οικογένεια, το σχολείο, οι συνομήλικοι και η ομάδα ομοεθνών. Επιπλέον, στο μοντέλο ενσωματώνεται η παράμετρος

του χρόνου, η οποία καθιστά εφικτή την καταγραφή μεταβολών σε αναπτυξιακό και κοινωνικό επίπεδο, δίνοντας στο μοντέλο ένα δυναμικό χαρακτήρα (Παυλόπουλος και συν., 2012).

Προστατευτικοί Παράγοντες και Παράγοντες Επικινδυνότητας

Τα επιστημονικά δεδομένα αναδεικνύουν τον αυξημένο κίνδυνο που σχετίζεται με την τρέχουσα και μακροπρόθεσμη προσαρμογή των εφήβων με μεταναστευτικό υπόβαθρο. Ωστόσο, αξίζει να σημειωθεί ότι παρατηρείται σημαντική διακύμανση αναφορικά με την ποιότητα της προσαρμογής τους. Η προσαρμογή των εφήβων μεταναστών σε συχνά αντίξοες συνθήκες σχετίζεται με κοινωνικούς και ατομικούς παράγοντες. Οι κοινωνικοί παράγοντες σχετίζονται με την κουλτούρα και τους θεσμούς της χώρας υποδοχής καθώς και με την οικογένεια, το σχολείο και την ευρύτερη κοινότητα. Παράλληλα σημαντικό ρόλο παίζουν και ατομικοί παράγοντες όπως η προσωπικότητα, το κίνητρο και η νοημοσύνη (Motti-Stefanidi et al., 2020).

Από την άλλη μεριά, ένας παράγοντας ο οποίος σχετίζεται με δυσκολίες στην προσαρμογή των μεταναστών είναι η προσλαμβανόμενη διάκριση. Οι μετανάστες συχνά έρχονται αντιμέτωποι με προκλήσεις που σχετίζονται με την προσαρμογή σε μια νέα κουλτούρα αντιμετωπίζοντας πολλές φορές προκαταλήψεις και διακρίσεις. Η προσλαμβανόμενη διάκριση έχει βρεθεί ότι δυσχεραίνει την προσαρμογή των νέων μεταναστών όσον αφορά αναπτυξιακές διεργασίες καθώς και την ψυχική υγεία (Motti-Stefanidi, et al., 2020). Επιπλέον το οικογενειακό περιβάλλον των εφήβων με μεταναστευτικό υπόβαθρο μπορεί να επηρεάσει την προσαρμογή τους, καθώς συχνά οι έφηβοι μετανάστες και οι γονείς τους βιώνουν διαφορετικές εμπειρίες και έχουν διαφορετικές προσδοκίες για το μέλλον τους (Kwak, 2003).

Ψυχολογική Προσαρμογή Εφήβων με Μεταναστευτικό Υπόβαθρο

Ψυχική υγεία. Σύμφωνα με τους Noam et al. (2014) τα ολοένα και αυξανόμενα ποσοστά της μετανάστευσης ανά τον κόσμο πιθανώς αυξάνουν τον κίνδυνο για την ανάπτυξη προβλημάτων τα οποία σχετίζονται με την ψυχική υγεία, λόγω της απομάκρυνσης από την πατρίδα και πιθανών συνοδών κοινωνικών και οικονομικών δυσκολιών. Η διαδικασία της μετανάστευσης συνδέεται με την ύπαρξη στρεσογόνων παραγόντων οι οποίοι επηρεάζουν την ψυχική υγεία του ατόμου, αυξάνοντας το ρίσκο για την ανάπτυξη συναισθηματικών διαταραχών σε νέους με μεταναστευτικό υπόβαθρο. Οι συνθήκες αυτές μπορεί να σχετίζονται με προηγούμενες τραυματικές εμπειρίες στη χώρα καταγωγής, οι οποίες πιθανών ωθούν τα άτομα αυτά να φύγουν από την πατρίδα τους. Ακόμη, συχνά η μετανάστευση συνεπάγεται την απομάκρυνση από την εκτεταμένη οικογένεια, συγγενείς αλλά και φίλους που παραμένουν στη χώρα καταγωγής, γεγονός που μπορεί να ενισχύσει την ευαλωτότητα των νεαρών μεταναστών (Pumariega et al., 2005). Άλλοι παράγοντες στρες για τους μετανάστες μπορεί να είναι οι προκαταλήψεις ή διακρίσεις που μπορεί να βιώνουν. Τέτοιες διακρίσεις μπορεί να συναντούν και τα παιδιά και οι έφηβοι από τους συνομηλίκους τους στο χώρο στο σχολικό πλαίσιο, θέτοντας την ψυχική τους υγεία σε ρίσκο (Finch, et al., 2000). Σε έρευνα των McKelvey et al. (2002) βρέθηκε ότι οι έφηβοι με μεταναστευτικό υπόβαθρο βιώνουν άγχος και κατάθλιψη, τα οποία μπορεί να επηρεάσουν τη λειτουργικότητά τους. Παράγοντες όπως είναι η καλή ψυχική υγεία των γονέων και οι σχέσεις με συνομηλίκους μπορούν να λειτουργήσουν προστατευτικά περιορίζοντας την εμφάνιση τέτοιων διαταραχών. Ακόμη, έχει αναφερθεί ότι οι έφηβοι μετανάστες δεύτερης γενιάς βρίσκονται σε υψηλότερο ρίσκο για την εμφάνιση προβλημάτων συμπεριφοράς, σε σύγκριση με τους μετανάστες πρώτης γενιάς (Pumariega et al., 2005).

Τα ευρήματα ωστόσο σχετικά με την ύπαρξη προβλημάτων ψυχικής υγείας στους νεαρούς μετανάστες είναι αντιφατικά. Επιπρόσθετα, διαφορές μπορεί να εντοπίζονται

ανάλογα με τη διάσταση της ψυχικής υγείας η οποία μετράται, ενώ υπάρχουν διακυμάνσεις ανάλογα με το φύλο καθώς και τη γενιά μετανάστευσης (Noam et al., 2014). Σε έρευνα των Stevens & Vollebergh (2008), ανάμεσα σε μετανάστες πρώτης και δεύτερης γενιάς δεν βρέθηκαν ξεκάθαρα ευρήματα τα οποία να υποδεικνύουν ότι τα παιδιά και οι έφηβοι με μεταναστευτικό υπόβαθρο βρίσκονται σε αυξημένο κίνδυνο εμφάνισης προβλημάτων ψυχικής υγείας, συγκριτικά με τους γηγενείς συνομηλίκους τους. Ακόμη, σε έρευνα των Berry et al. (2006), η οποία διεξήχθη σε 12 διαφορετικές χώρες, φάνηκε ότι οι έφηβοι με μεταναστευτικό υπόβαθρο εμφάνιζαν λιγότερα προβλήματα ψυχικής υγείας σε σχέση με τους γηγενείς συνομηλίκους, ενώ παρατηρήθηκε μεγάλη διακύμανση η οποία είχε σχέση με την εθνοτική ομάδα στην οποία ανήκαν οι μετανάστες καθώς και με τη χώρα υποδοχής στην οποία εγκαθίσταντο.

Αυτοεκτίμηση, Ικανοποίηση από τη Ζωή. Βασικές έννοιες που συνδέονται με την ψυχική υγεία και αξίζει να μελετώνται όταν διερευνάται η ψυχολογική προσαρμογή των νεαρών με μεταναστευτικό υπόβαθρο είναι η αυτοεκτίμηση και η ικανοποίηση από τη ζωή. Η ικανοποίηση από τη ζωή αναφέρεται στις γνωστικές και συναισθηματικές εκτιμήσεις των ατόμων για τη ζωή τους, οι οποίες περιλαμβάνουν ό,τι μπορεί να θεωρεί το άτομο ως ευεξία, γαλήνη και ικανοποίηση από τη ζωή ως σύνολο (Diener et al., 2003). Το συστατικό αυτό της υποκειμενικής ευεξίας είναι πιο πιθανό να μεταβληθεί όταν υπάρχουν αλλαγές στις συνθήκες ζωής. Μια τέτοια αλλαγή είναι και η μετανάστευση (Lönnqvist et al., 2015). Σύμφωνα με τη βιβλιογραφία, τα άτομα τα οποία δηλώνουν ικανοποιημένα από τη ζωή τους είναι σε γενικές γραμμές καλά προσαρμοσμένα, χωρίς να εμφανίζουν κάποια ψυχοπαθολογία, ιδιαίτερα καταθλιπτικά συμπτώματα (Lönnqvist et al., 2015). Σύμφωνα με έρευνα του Tang (2018) στους εφήβους με μεταναστευτικό υπόβαθρο παρατηρείται χαμηλότερο ικανοποίηση από τη ζωή συγκριτικά με τους γηγενείς συνομηλίκους τους. Ωστόσο, αξίζει να σημειωθεί ότι παράγοντες οι οποίοι σχετίζονται με το σχολικό αλλά και το οικογενειακό πλαίσιο, όπως

είναι η καλή σχέση με τους γονείς και η σύναψη σχέσεων με συνομηλίκους μπορούν να λειτουργήσουν ενισχυτικά, βοηθώντας τους εφήβους με μεταναστευτικό υπόβαθρο να λαμβάνουν μεγαλύτερη ικανοποίηση από τη ζωή τους (Tang, 2018).

Η αυτοεκτίμηση, η οποία σχετίζεται με τη συνολική αξιολόγηση του ατόμου για τον εαυτό του, έχει φανεί ότι αποτελεί σημαντικό δείκτη ψυχικής υγείας για τους εφήβους με μεταναστευτικό υπόβαθρο (Kim et al., 2014). Μελετώντας την αυτοεκτίμηση των εφήβων με μεταναστευτικό υπόβαθρο φαίνεται πως εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από την προσαρμογή τους στην κοινωνία υποδοχής και στις σχέσεις που θα αναπτύξουν με τους συνομηλίκους (Leszczensky, 2013). Σε έρευνα του Leszczensky (2013) παρατηρήθηκαν υψηλά ποσοστά αυτοεκτίμησης σε εφήβους με μεταναστευτικό υπόβαθρο, οι οποίοι έχουν κατορθώσει να αλληλεπιδράσουν αποτελεσματικά και να συνάψουν σχέσεις με γηγενείς συνομηλίκους. Αντίθετα, σε άλλες έρευνες αναφέρονται χαμηλότερα ποσοστά αυτοεκτίμησης των εφήβων με μεταναστευτικό υπόβαθρο συγκριτικά με τους γηγενείς συνομηλίκους τους. Αυτό μπορεί να εξηγείται λαμβάνοντας υπόψη τις εσωτερικές συγκρούσεις τις οποίες μπορεί να βιώνουν οι έφηβοι με μεταναστευτικό υπόβαθρο, προσπαθώντας να διαχειριστούν την διαφορετικότητα της εθνικής από την εθνοτική τους ομάδα, να αφομοιώσουν τα στοιχεία της νέας τους ταυτότητας και να προσαρμοστούν στην κοινωνία της χώρας υποδοχής (Ansary et al., 2013).

Αποδοχή-Απόρριψη από Συνομηλίκους

Η αποδοχή και απόρριψη από τους συνομηλίκους αποτελεί μια ιδιαίτερα σημαντική διάσταση της ψυχοκοινωνικής προσαρμογής των εφήβων καθώς μεγάλο μέρος της αυτοαντίληψης του εφήβου απορρέει από την ένταξη σε κοινωνικές ομάδες και διαμορφώνεται σε συνάρτηση με το «εμείς» (Hogg & Vaughan, 2002). Η αποδοχή από τους συνομηλίκους και η σύναψη θετικών σχέσεων σχετίζονται άμεσα με την αυτοεκτίμηση και την ψυχική υγεία των εφήβων, ενώ η απόρριψη από τους συνομηλίκους φαίνεται πως

επιρεάζει αρνητικά τη σωματική αλλά και ψυχική υγεία τους (Roubi et al., 2023). Για τους εφήβους με μεταναστευτικό υπόβαθρο η σύναψη θετικών σχέσεων και η αποδοχή από τους συνομηλίκους αποτελεί μια βασική αναπτυξιακή αλλά και επιπολιτισμική διεργασία (Motti-Stefanidi et al., 2012). Η επιτυχία σε αυτή την πολύπλοκη διαδικασία μπορεί να έχει θετική επίδραση στην προσαρμογή των εφήβων με μεταναστευτικό υπόβαθρο στο σχολικό πλαίσιο και στην ενίσχυση της αίσθησης του ανήκειν (Motti-Stefanidi & Masten, 2017). Ακόμη, η αποδοχή από τους συνομηλίκους σχετίζεται θετικά με την αυτοεκτίμηση των εφήβων με μεταναστευτικό υπόβαθρο (Motti-Stefanidi et al., 2020). Αντίθετα, εμπειρίες απόρριψης και διάκρισης από συνομηλίκους σχετίζονται με δυσκολίες στη σχολική προσαρμογή και στην ψυχική υγεία των εφήβων (Marks et al., 2015).

Σε έρευνα των Motti-Stefanidi et al. (2020) φάνηκε ότι η απόρριψη των εφήβων με μεταναστευτικό υπόβαθρο από τους συνομηλίκους σχετίστηκε με την εμφάνιση περισσότερων καταθλιπτικών συμπτωμάτων. Σε έρευνα των Παυλόπουλο και συν. (2009) σε εφήβους μαθητές από την Αλβανία φάνηκε ότι οι έφηβοι μαθητές ήταν λιγότερο δημοφιλείς συγκριτικά με τους γηγενείς συνομηλίκους τους. Αξίζει να σημειωθεί ότι η εικόνα αυτή διέφερε ανάλογα με τη γενιά μετανάστευσης, με τους μετανάστες δεύτερης γενιάς, να είναι περισσότερο δημοφιλείς στους συνομηλίκους τους, συγκριτικά με εκείνους της πρώτης γενιάς. Φαίνεται επομένως ότι οι έφηβοι με μεταναστευτικό υπόβαθρο διαφέρουν όσον αφορά την ψυχοκοινωνική προσαρμογή τους (αποδοχή-απόρριψη από συνομηλίκους) συγκριτικά με τους γηγενείς συνομηλίκους τους και είναι λιγότερο δημοφιλείς, με τη δυσκολία αυτή να παρατηρείται εντονότερα στους εφήβους μετανάστες πρώτης γενιάς (Παυλόπουλος και συν., 2009). Αντίστοιχα είναι και τα ευρήματα σε έρευνα των Cherng et al. (2014), σύμφωνα με την οποία οι έφηβοι με μεταναστευτικό υπόβαθρο είναι περισσότερο πιθανό να δυσκολευτούν στη σύναψη σχέσεων και δεσμών φιλίας με τους συνομηλίκους τους. Από την άλλη, θετικότερα ευρήματα σημειώνονται σε άλλες έρευνες, οι οποίες

αναφέρουν καλύτερη κοινωνική ενσωμάτωση των εφήβων με μεταναστευτικό υπόβαθρο, ιδιαίτερα των μεταναστών δεύτερης γενιάς (Reynolds & Crea, 2017).

Προσαρμογή και Επιπολιτισμοποίηση

Μια έννοια η οποία συνδέεται στενά με την προσαρμογή των μεταναστών είναι η έννοια της επιπολιτισμοποίησης. Έχει βρεθεί ότι η προσαρμογή του ατόμου συναρτάται σε σημαντικό βαθμό με τις διεργασίες του επιπολιτισμού, ανεξάρτητα από τη διάρκεια παραμονής των μεταναστών στη χώρα υποδοχής (Παυλόπουλος και συν., 2012). Σύμφωνα με τους Ward & Kennedy (1993), ο αποτελεσματικός επιπολιτισμός προϋποθέτει την επίτευξη ενδοπροσωπικής και διαπροσωπικής ισορροπίας των μεταναστών, η οποία αναφέρεται ως ψυχολογική και κοινωνικοπολιτισμική προσαρμογή αντίστοιχα. Παρακάτω θα μελετηθεί αναλυτικά η έννοια της επιπολιτισμοποίησης καθώς και οι στρατηγικές που υιοθετούν οι έφηβοι με μεταναστευτικό υπόβαθρο.

Επιπολιτισμοποίηση Εφήβων με Μεταναστευτικό Υπόβαθρο

Οι διεργασίες επιπολιτισμοποίησης περιγράφουν τον προσανατολισμό των νεαρών μεταναστών προς τη χώρα υποδοχής και προς τη χώρα καταγωγής, όπως αντανακλάται μέσα από τις σχέσεις με την οικογένεια και τους συμπατριώτες. Η επιπολιτισμοποίηση είναι μια σύνθετη έννοια με την οποία έχουν εμπλακεί και ασχοληθεί ποικίλα επιστημονικά πεδία, όπως είναι η ανθρωπολογία, η διαπολιτισμική ψυχολογία και η κοινωνική ψυχολογία (Guerra et al., 2019). Αφορά την διπλή διαδικασία πολιτισμικής και ψυχολογικής αλλαγής, η οποία λαμβάνει χώρα ως αποτέλεσμα της αλληλεπίδρασης ανάμεσα σε δύο ή περισσότερες πολιτισμικές ομάδες και τα μεμονωμένα μέλη τους. Η έννοια της επιπολιτισμοποίησης δεν είναι μονοδιάστατη και οι αλλαγές αφορούν τόσο το κοινωνικό, όσο και το ατομικό επίπεδο. Σε επίπεδο κουλτούρας η διαδικασία της επιπολιτισμοποίησης σχετίζεται με αλλαγές στην κοινωνική δομή, τους θεσμούς και τις κοινωνικές νόρμες. Σε ατομικό ψυχολογικό επίπεδο αφορά αλλαγές στα πρότυπα συμπεριφοράς καθώς και αλλαγές στη διατροφή, την

ενδυμασία, τη γλώσσα, τις αξίες και την ταυτότητα του ατόμου. Η επιπολιτισμοποίηση αποτελεί μια πολύπλευρη και αμφίπλευρη διαδικασία κατά την οποία οι αλλαγές αφορούν τόσο τις ομάδες όσο και τα μεμονωμένα άτομα που αλληλεπιδρούν και πρόκειται για μια ιδιαίτερα σημαντική διαδικασία καθώς σχετίζεται με την υγεία και την ευεξία των ατόμων (Berry, 2017). Η επιπολιτισμοποίηση αποτελεί ένα ιδιαίτερα μελετημένο πεδίο και πολλές έρευνες έχουν εστιάσει ιδιαίτερα στους τρόπους, με τους οποίους οι μετανάστες και οι επόμενες τους γενεές, αλλάζουν ψυχολογικά και πολιτισμικά προκειμένου να προσαρμοστούν σε μία ευρύτερη κοινωνία, όπου είναι παρούσες πολλές πολιτισμικές ομάδες (Berry & Hou, 2017).

Μεταβλητές που Σχετίζονται με την Επιπολιτισμική Διαδικασία

Μελετώντας τις διεργασίες επιπολιτισμού, τους τρόπους δηλαδή με τους οποίους τα παιδιά και οι έφηβοι με μεταναστευτικό υπόβαθρο συνδέονται τόσο με την κοινωνία υποδοχής, όσο με τη χώρα καταγωγής, είναι σημαντικό να λαμβάνεται υπόψη μια σειρά παραμέτρων οι οποίες ενισχύουν ή αντίστοιχα περιορίζουν την επιπολιτισμική διαδικασία (Παυλόπουλος και συν., 2008). Οι παράγοντες αυτοί ονομάζονται διαμεσολαβητικές μεταβλητές και αφορούν μια σειρά παραμέτρων οι οποίες σχετίζονται με τους μετανάστες αλλά και τη χώρα υποδοχής. Ως τέτοιες μεταβλητές χαρακτηρίζονται τα κίνητρα της μετανάστευσης, τα οποία σχετίζονται με τους παράγοντες που ώθησαν το άτομο να φύγει από τη χώρα καταγωγής καθώς και τους αντίστοιχους παράγοντες που το ώθησαν να επιλέξει τη χώρα υποδοχής (Berry, 1997). Ακόμη, διαμεσολαβητικά λειτουργούν οι πολιτικές που υιοθετεί η χώρα υποδοχής, το επίπεδο των διακρίσεων και προκαταλήψεων που μπορεί να υφίστανται οι μετανάστες και οι ευκαιρίες οι οποίες τους προσφέρονται καθώς και οι σχέσεις και η στάση της οικογένειας (Ward & Geeraert, 2016). Τέλος ως διαμεσολαβητικές μεταβλητές αναφέρονται η πολιτισμική απόσταση ανάμεσα στη χώρα καταγωγής και στη χώρα υποδοχής καθώς και η γενιά μετανάστευσης (Ward & Kennedy, 1993).

Μοντέλα Επιπολιτισμοποίησης

Τα αρχικά μοντέλα του επιπολιτισμού ήταν μονοδιάστατα τοποθετώντας τη διατήρηση της εθνοπολιτισμικής ταυτότητας στον αντίποδα της αφομοίωσης των μεταναστών στη χώρα υποδοχής. Η διατήρηση του πολιτισμού της χώρας προέλευσης και η προσαρμογή στον κυρίαρχο πολιτισμό θεωρούνταν ασύμβατες ή αμοιβαία αποκλειόμενες, επομένως το άτομο αναμενόταν να αφήσει πίσω του τον πολιτισμό της χώρας καταγωγής καθώς προσχωρούσε στον πολιτισμό της χώρας υποδοχής (Cuellar et al., 1997). Αντίθετα, το κυρίαρχο σύγχρονο θεωρητικό σχήμα υποθέτει ότι οι διαστάσεις της πολιτισμικής διατήρησης και της διομαδικής επαφής είναι ανεξάρτητες μεταξύ τους και η διαδικασία του επιπολιτισμού είναι μια πολυδιάστατη διαδικασία.

Μοντέλο Δύο Διαστάσεων του Berry. Σύμφωνα με το θεωρητικό μοντέλο του Berry (1997) οι δύο διαστάσεις του επιπολιτισμού, δηλαδή αυτές που συνδέονται με τη χώρα προέλευσης και τη χώρα υποδοχής, θεωρούνται σχετικά ανεξάρτητες μεταξύ τους και όχι μόνο μπορούν, αλλά είναι και επιθυμητό να συνδυαστούν για την επίτευξη θετικής προσαρμογής. Πρόκειται για ένα μοντέλο δύο διαστάσεων, που στο ένα άκρο βρίσκεται η ταύτιση του ατόμου με την ομάδα καταγωγής (εθνοτικός προσανατολισμός) και στο άλλο η ταύτισή του με την ομάδα στην χώρα υποδοχής (εθνικός προσανατολισμός) (Berry, 2005). Οι μετανάστες, αλλά και οι κοινωνίες υποδοχής, καλούνται να αξιολογήσουν το πόσο σημαντική θεωρείται η διατήρηση των παραδόσεων και της ταυτότητας της εθνοπολιτισμικής ομάδας καταγωγής καθώς και το πόσο σημαντική θεωρείται η σύναψη σχέσεων των μεταναστών με μέλη της κοινωνίας υποδοχής.

Από το συνδυασμό των παραπάνω απαντήσεων, τον προσανατολισμό δηλαδή του ατόμου προς μια εκ των δύο διαστάσεων (εθνικός, εθνοτικός προσανατολισμός) προκύπτουν τέσσερις στρατηγικές. Σύμφωνα με τον Berry (1997), η πρώτη ονομασία κάθε στρατηγικής δηλώνει την ορολογία που σχετίζεται με τη σκοπιά των μεταναστών, ενώ η δεύτερη

ονομασία αφορά στη μελέτη του επιπολιτισμού από τη σκοπιά της χώρας υποδοχής. Οι στρατηγικές που προκύπτουν είναι οι εξής: εναρμόνιση/πολυπολιτισμικότητα (υψηλή πολιτισμική διατήρηση, υψηλή διαπολιτισμική επαφή), αφομοίωση/συγχώνευση (χαμηλή πολιτισμική διατήρηση, υψηλή διαπολιτισμική επαφή), διαχωρισμός/διακρίσεις (υψηλή πολιτισμική διατήρηση, χαμηλή διαπολιτισμική επαφή) και περιθωριοποίηση/αποκλεισμός (χαμηλή πολιτισμική διατήρηση, χαμηλή διαπολιτισμική επαφή) (Berry, 1997).

Οι στρατηγικές αυτές αποτελούνται από δύο, συνήθως σχετιζόμενα μεταξύ τους, στοιχεία, τις στάσεις, οι οποίες αφορούν την προτίμηση των ατόμων σχετικά με την επιπολιτισμοποίηση που θα ακολουθήσουν και τις συμπεριφορές, οι οποίες σχετίζονται με τη δραστηριότητα του ατόμου (Berry, 2005). Όταν τα άτομα επιλέγουν να αφήσουν πίσω την εθνοτική τους ταυτότητα και αναζητούν την αλληλεπίδραση με την κουλτούρα της χώρας υποδοχής προκύπτει η στρατηγική της αφομοίωσης. Στην περίπτωση αυτή τα άτομα προτιμούν να απωλέσουν την πολιτισμική τους κουλτούρα και απορροφούνται στην κυρίαρχη κουλτούρα της κοινωνίας. Αντίθετα, όταν τα άτομα δίνουν βάση στη διατήρηση της πολιτισμικής τους κληρονομιάς και της κουλτούρας της χώρας καταγωγής, ενώ ταυτόχρονα αποφεύγουν την επαφή με τον πολιτισμό της χώρας υποδοχής, υιοθετούν τη στρατηγική του διαχωρισμού. Όταν το άτομο επιλέγει να διατηρήσει την πολιτισμική του κληρονομιά και παράλληλα να αλληλεπιδρά με τα μέλη της ομάδας της χώρας υποδοχής προκύπτει η στρατηγική της εναρμόνισης, όπου σε αυτή την περίπτωση το άτομο διατηρεί σε ένα βαθμό την εθνοπολιτισμική του ταυτότητα και την ίδια στιγμή αναζητά την ενσωμάτωση και συμμετοχή του ως μέρος της κοινωνίας υποδοχής. Τέλος, όταν το άτομο δεν διατηρεί την εθνοπολιτισμική του ταυτότητα και δεν ενδιαφέρεται για τη σύναψη σχέσεων με μέλη της ευρύτερης κοινότητας της χώρας υποδοχής, συχνά και λόγω αποκλεισμού ή διακρίσεων που μπορεί να υφίσταται, προκύπτει η στρατηγική της περιθωριοποίησης (Berry, 2006).

Οι στρατηγικές αυτές διαμορφώνονται λαμβάνοντας υπόψη την οπτική της μη κυρίαρχης πολιτισμικής ομάδας και βασίζονται στην υπόθεση ότι τα άτομα με μεταναστευτικό υπόβαθρο επιλέγουν τη στρατηγική επιπολιτισμοποίησης που θέλουν να υιοθετήσουν. Ωστόσο, αξίζει να σημειωθεί ότι δεν υπάρχει σε όλες τις περιπτώσεις η δυνατότητα της επιλογής. Σύμφωνα με τον Berry (2005), η στάση της κυρίαρχης πολιτισμικής ομάδας επηρεάζει τον τρόπο με τον οποίο πραγματοποιείται η διεργασία της επιπολιτισμοποίησης. Για παράδειγμα, για να υιοθετήσει κάποιος τη στρατηγική της εναρμόνισης βασική προϋπόθεση αποτελεί η κοινωνία υποδοχής να είναι συμπεριληπτική και ανοιχτή ως προς την πολιτισμική διαφορετικότητα. Δεδομένης λοιπόν της ανάγκης και των δύο ομάδων να εμπλακούν στη διαδικασία επιπολιτισμοποίησης, προκύπτει η προσθήκη και μιας τρίτης διάστασης, του ρόλου της κοινωνίας υποδοχής, η οποία επηρεάζει τον τρόπο με τον οποίο πραγματοποιούνται οι διεργασίες επιπολιτισμοποίησης (Berry, 2005).

Η συμβολή του συγκεκριμένου μοντέλου είναι ιδιαίτερα σημαντική και έχει υιοθετηθεί σε πληθώρα ερευνών. Η κριτική που έχει ασκηθεί στο μοντέλο του Berry επικεντρώνεται στην απουσία επαρκούς θεωρητικής θεμελίωσης και στον στατικό χαρακτήρα του, καθώς αποτυγχάνει να αναδείξει τις δυναμικές αλληλεπιδράσεις και μεταβολές που συντελούνται στο αναπτυξιακό επίπεδο και στο πεδίο των διομαδικών σχέσεων (Παυλόπουλος και συν., 2012).

Μεταγενέστερα μοντέλα. Τα διαφορετικά μοντέλα επιπολιτισμοποίησης που επιχείρησαν να επεκτείνουν το αρχικό μοντέλο επιπολιτισμοποίησης του Berry αναγνώρισαν τη σημαντικότητα του ρόλου που παίζει η κοινωνία της χώρας υποδοχής στις επιλογές επιπολιτισμού των μεταναστών. Στο Διαδραστικό Μοντέλο Επιπολιτισμοποίησης των Bourhis et al. (1997) επιδιώκεται να ενσωματωθούν τα στοιχεία τα οποία αφορούν τις σχέσεις μεταναστών και κοινωνίας υποδοχής σε πολυπολιτισμικά πλαίσια. Τα στοιχεία αυτά σχετίζονται με τον προσανατολισμό που υιοθετούν οι μετανάστες στην κοινωνία υποδοχής,

τον προσανατολισμό της κοινωνίας υποδοχής απέναντι σε συγκεκριμένες ομάδες μεταναστών καθώς και τα αποτελέσματα, σε διατομικό και διομαδικό επίπεδο, τα οποία προκύπτουν από το συνδυασμό των στρατηγικών επιπολιτισμοποίησης που υιοθετούν τόσο οι μετανάστες όσο και η κοινωνία υποδοχής. Σύμφωνα με τους Montreuil και Bourhis (2010) οι επιπολιτισμικοί προσανατολισμοί, αφορούν ένα σύνολο στάσεων, αντιλήψεων και συμπεριφορών τις οποίες υιοθετεί το άτομο και είναι η εναρμόνιση, η αφομοίωση, ο διαχωρισμός, ο ατομικισμός και ο αποκλεισμός/ανομία. Το Διαδραστικό μοντέλο επιπολιτισμοποίησης επικεντρώνεται στην αλληλεπίδραση των στρατηγικών επιπολιτισμοποίησης που υιοθετούν οι ομάδες (γηγενείς και μετανάστες) σε μια κοινωνία (Zagefka & Brown, 2002). Κύρια προσθήκη του μοντέλου αυτού αποτελεί η έμφαση που δίνει στη μελέτη των στάσεων των μελών που απαρτίζουν την κοινωνία υποδοχής και στο ρόλο που παίζουν οι αντιλήψεις της κοινωνίας υποδοχής στην επιπολιτισμοποίηση (Montaruli et al., 2011).

Ακόμη ένα μοντέλο επιπολιτισμοποίησης το οποίο επιχειρεί να συνδυάσει στοιχεία από τα μοντέλα του Berry και Bourhis είναι το μοντέλο Συμφωνίας των Επιπολιτισμικών Στάσεων των Piontkowski et al. (2000). Στο μοντέλο αυτό λαμβάνεται υπόψη αφενός την έννοια των στρατηγικών επιπολιτισμοποίησης που ανέφερε ο Berry και αφετέρου η οπτική η οποία θεωρεί τις διεργασίες επιπολιτισμού ως μια διαδικασία αλληλεπίδρασης, κατά την οποία η πληθυσμιακά κυρίαρχη και η μη κυρίαρχη ομάδα επηρεάζουν η μια την άλλη. Προσθήκη του μοντέλου αυτού αποτελεί η εισαγωγή συγκεκριμένων ψυχοκοινωνικών μεταβλητών ως παράγοντες οι οποίοι προβλέπουν τις στάσεις των ατόμων σχετικά με την επιπολιτισμοποίηση. Τέτοιες είναι οι προκαταλήψεις εντός της ομάδας, η προσλαμβανόμενη ομοιότητα ή απόσταση και η διαπερατότητα των ορίων των ομάδων (Navas et al., 2005). Τέλος, επέκταση του μοντέλου του Berry αποτελεί το Διευρυμένο Μοντέλο Σχετικής Επιπολιτισμοποίησης, στο οποίο οι Navas et al. (2005) προσπαθούν να επεκτείνουν τις

συνεισφορές των προηγούμενων μοντέλων, λαμβάνοντας παράλληλα υπόψη μεγαλύτερο αριθμό μεταβλητών οι οποίες επηρεάζουν τις διεργασίες επιπολιτισμού. Τέτοιες μεταβλητές είναι η ηλικία, το φύλο, το επίπεδο εκπαίδευσης, η θρησκευτικές και πολιτικές πεποιθήσεις, οι λόγοι της μετανάστευσης και ο χρόνος διαμονής στη χώρα υποδοχής. Αξίζει να σημειωθεί το γεγονός ότι στο Διευρυμένο Μοντέλο Σχετικής Επιπολιτισμοποίησης πραγματοποιείται διάκριση ανάμεσα στις προτιμώμενες στρατηγικές επιπολιτισμοποίησης και σε αυτές που τελικά υιοθετούνται, διαχωρίζοντας έτσι την ιδανική θεωρητική κατάσταση από την πραγματική επιπολιτισμική διαδικασία (Navas et al., 2005).

Στρατηγικές Επιπολιτισμοποίησης και Προσαρμογή

Σύμφωνα με τον Berry (2001), η στρατηγική επιπολιτισμοποίησης που υιοθετεί το άτομο εξαρτάται από το είδος του πολιτισμού της χώρας καταγωγής και της χώρας υποδοχής, το είδος της αλληλεπίδρασης του μετανάστη με τον γηγενή πληθυσμό αλλά και από ατομικά χαρακτηριστικά. Σε πληθώρα ερευνών η εναρμόνιση αναδεικνύεται ως η στρατηγική επιπολιτισμοποίησης που προτιμούν οι περισσότερες ομάδες, ενώ η περιθωριοποίηση αυτή η οποία επιθυμούν λιγότερο. Παρόλα αυτά, εθνοτικές ομάδες, για λόγους σχετικούς με την κουλτούρα τους ή των ιστορικών και κοινωνικών συνθηκών που σχετίζονται με τη μετανάστευσή τους υιοθετούν ή προτιμούν διαφορετικές στρατηγικές επιπολιτισμοποίησης, όπως είναι η αφομοίωση ή ο διαχωρισμός. Αντίστοιχα, σε κάθε ομάδα μεταναστών παρατηρούνται διακυμάνσεις, οι οποίες σχετίζονται με ποικίλους ψυχοκοινωνικούς παράγοντες και επηρεάζουν την επιλογή στρατηγικής επιπολιτισμοποίησης (Navas et al., 2005).

Η εναρμόνιση, στην οποία το άτομο ενσωματώνει στοιχεία τόσο του πολιτισμού της χώρας καταγωγής, όσο και της χώρας υποδοχής, φαίνεται πως είναι η στρατηγική την οποία υιοθετούν συχνότερα τα άτομα με μεταναστευτικό υπόβαθρο και συνδέεται με θετικά αποτελέσματα αναφορικά με την προσαρμογή τους (Παυλόπουλος & Μπεζεβέγκης, 2008). Η

στρατηγική της εναρμόνισης έχει συνδεθεί με μεγαλύτερη αίσθηση ικανοποίησης, αλλά και με υψηλή αίσθηση ευεξίας (Παυλόπουλος και συν., 2015). Σύμφωνα με τους Παυλόπουλος και συν. (2015) η σύνθεση και συνύπαρξη στοιχείων και από τους δύο πολιτισμούς συμβάλλει στην αίσθηση συνέχειας του εαυτού, οδηγεί σε εσωτερική ισορροπία και σχετίζεται με καλή ψυχική υγεία και θετική ψυχοκοινωνική προσαρμογή. Η στρατηγική της εναρμόνισης έχει συνδεθεί με την ενίσχυση της διαπολιτισμικής επάρκειας, δίνοντας στο άτομο την δυνατότητα να επιλέξει από ένα ρεπερτόριο συμπεριφορών το πως θα αλληλεπιδράσει όταν έρχεται σε επαφή με τα μέλη της εθνοτικής του ομάδας και αντίστοιχα όταν έρχεται σε επαφή με τα μέλη της χώρας υποδοχής (Meng et al., 2017). Αξίζει να σημειωθεί, πως επιλέγοντας τη στρατηγική της εναρμόνισης, δηλαδή την υιοθέτηση στοιχείων και των δύο πολιτισμών, σύμφωνα με τους Παυλόπουλο και συν. (2015) δίνεται η δυνατότητα στο άτομο να λειτουργήσει αυτόνομα αξιολογώντας τις διαφορετικές όψεις της εσω-ομάδας και της εξω-ομάδας. Το γεγονός αυτό ενισχύει την αίσθηση του ατόμου ότι μπορεί να διαχειριστεί στρεσογόνες καταστάσεις οι οποίες μπορεί να προκύψουν, όπως είναι τα αρνητικά στερεότυπα και οι προκαταλήψεις. Στη μελέτη της προσαρμογής των εφήβων με μεταναστευτικό υπόβαθρο φαίνεται πως η στρατηγική της εναρμόνισης συνδέεται με θετική αυτοεικόνα, αποδοχή από τους συνομηλίκους και επιτυχία στον ακαδημαϊκό τομέα (Alvarez Valdivia et al., 2016).

Η αφομοίωση, ο προσανατολισμός δηλαδή προς την κουλτούρα της χώρας υποδοχής και η εγκατάλειψη της κουλτούρας της χώρας καταγωγής, φαίνεται πως αποτελεί τη δεύτερη συνηθέστερη στρατηγική επιπολιτισμοποίησης που υιοθετούν οι έφηβοι με μεταναστευτικό υπόβαθρο (Παυλόπουλος, 2011). Η αφομοίωση, ως συμβολική και ψυχολογική απομάκρυνση του μετανάστη από την εθνική ομάδα, συνεπάγεται συχνά την απώλεια στήριξης από το κοντινό περιβάλλον, σε συνδυασμό με αισθήματα αβεβαιότητας και σωματικές δυσλειτουργίες (Παυλόπουλος και συν., 2015). Η αφομοίωση και η ταύτιση με την

εθνική ομάδα έχει συνδεθεί με υψηλότερα επίπεδα κατάθλιψης σε εφήβους με μεταναστευτικό υπόβαθρο (Ryou et al., 2018). Αντίθετα, σε άλλες έρευνες έχει φανεί ότι ο εθνικός προσανατολισμός και η ταύτιση με την κουλτούρα της χώρας υποδοχής σχετίζεται με χαμηλότερα επίπεδα κατάθλιψης και λιγότερο επιθετική συμπεριφορά (Juang & Cookston, 2009). Σε έρευνα των Denk et al. (2010) έχει υποστηριχθεί ότι η αφομοίωση πιθανώς να προστατεύει τους εφήβους με μεταναστευτικό υπόβαθρο από στρεσογόνες εμπειρίες διάκρισης που μπορεί να βιώσουν και διευκολύνουν την επιτυχή ένταξη στο σχολικό πλαίσιο.

Σύμφωνα με τους Παυλόπουλος και συν. (2015), ο διαχωρισμός, η προσκόλληση του ατόμου στην εθνική του ομάδα έχει συνδεθεί με ένα είδος απόσυρσης και απομόνωσης το οποίο μπορεί να αποτελεί τροχοπέδη για την απόκτηση καινούργιων δεξιοτήτων αλλά και τη σύναψη κοινωνικών σχέσεων και έχει σχετιστεί με μειωμένο βαθμό ψυχοκοινωνικής προσαρμογής και χαμηλό επίπεδο ικανοποίησης από τη ζωή (Ward et al., 2001). Όσο μεγαλύτερη είναι η πολιτισμική απόσταση μεταξύ της χώρας καταγωγής και της χώρας υποδοχής, τόσο περισσότερες είναι οι πιθανότητες να επιλεχθεί ο διαχωρισμός ως η προτιμώμενη στρατηγική επιπολιτισμοποίησης (Berry, 2005). Σε άλλες έρευνες ωστόσο, ο διαχωρισμός δεν συνδέεται με αρνητικές επιπτώσεις στην ψυχική υγεία του ατόμου, καθώς υποστηρίζεται ότι η διατήρηση απόστασης από τον γηγενή πληθυσμό και η συναισθηματική επένδυση στους ομοεθνείς, μπορεί να οδηγήσει στο να αποφευχθούν οι αρνητικές επιπτώσεις που θα έχουν τα στερεότυπα και ο ρατσισμός που μπορεί να βιώσει το άτομο. Το γεγονός αυτό ενισχύει την αυτοεκτίμηση του ατόμου, καθώς δομείται περισσότερο από συγκρίσεις με την εσω-ομάδα και λιγότερο με την εξω-ομάδα, με αποτέλεσμα να είναι λιγότερο ευάλωτοι στον ρατσισμό της εξω-ομάδας (Κατέρη & Καραδήμας, 2017). Τέλος, έχει βρεθεί ότι η περιθωριοποίηση είναι η στρατηγική την οποία επιλέγουν λιγότερο τα άτομα με μεταναστευτικό υπόβαθρο, ενώ αποτελεί τη στρατηγική η οποία συμβάλλει λιγότερο στην

προσαρμογή του ατόμου (Alvarez Valdivia et al., 2016). Η αποστασιοποίηση τόσο από την κουλτούρα της χώρας προέλευσης, όσο και από της χώρας υποδοχής και η αδυναμία επαφής με την εθνική ομάδα αλλά και με την εθνοτική ομάδα, έχει συσχετιστεί με σύγχυση ταυτότητας, υπερβολικές απογοητεύσεις, αρνητικά συναισθήματα και προβλήματα ψυχικής υγείας (Παυλόπουλος και συν., 2015).

Παρατηρείται επομένως, πως τα υψηλότερα επίπεδα ικανοποίησης και τα χαμηλότερα επίπεδα στρες θεωρείται ότι έχουν τα άτομα τα οποία υιοθετούν τη στρατηγική της εναρμόνισης, ενώ ο διαχωρισμός είναι πιθανό να αποτελεί μια αντισταθμιστική αντίδραση απέναντι στο αρνητικό κλίμα της χώρας υποδοχής και φαίνεται πως σχετίζεται με δυσκολίες στην κοινωνικοπολιτισμική προσαρμογή των ατόμων με μεταναστευτικό υπόβαθρο (Παυλόπουλος και συν., 2015). Τα δεδομένα στην Ελλάδα δείχνουν ότι οι πλειοψηφία των εφήβων με μεταναστευτικό υπόβαθρο, επιλέγει και προτιμά τη στρατηγική της εναρμόνισης, ενώ έπεται η στρατηγική της αφομοίωσης και του διαχωρισμού (Μπεζεβέγκης & Παυλόπουλος, 2008). Σύμφωνα με τους Παυλόπουλος και συν. (2009) η γενιά μετανάστευσης σχετίζεται με τη στρατηγική επιπολιτισμοποίησης που υιοθετούν οι έφηβοι με μεταναστευτικό υπόβαθρο, με τους εφήβους μετανάστες πρώτης γενιάς να προτιμούν τη στρατηγική της εναρμόνισης και να ακολουθεί η στρατηγική της αφομοίωσης, ενώ τα μεταναστόπουλα δεύτερης γενιάς να υιοθετούν περισσότερο την αφομοίωση και να έπεται η εναρμόνιση. Ακόμη, το φύλο φαίνεται πως σχετίζεται με την επιλογή στρατηγικής επιπολιτισμοποίησης, με τη στρατηγική της αφομοίωσης να είναι πιο δημοφιλής στα κορίτσια, ενώ η στρατηγική της εναρμόνισης να είναι δημοφιλέστερη στα αγόρια (Παυλόπουλος & συν., 2012).

Ερευνητικοί Στόχοι

Η παρούσα εργασία έχει ως στόχο τη διερεύνηση της επιπολιτισμοποίησης, της ψυχολογικής προσαρμογής καθώς και της αποδοχής/απόρριψης από συνομηλίκους σε

εφήβους με μεταναστευτικό υπόβαθρο. Ειδικότερα, το πρώτο ερώτημα της έρευνας σχετίζεται με το ποιον πολιτισμικό προσανατολισμό (εθνικό/εθνοτικό) και ποιες στρατηγικές επιπολιτισμοποίησης υιοθετούν οι έφηβοι με μεταναστευτικό υπόβαθρο. Σύμφωνα με τη βιβλιογραφία, αναμένεται ότι η στρατηγική της εναρμόνισης θα αποτελεί την προτιμότερη στρατηγική για τους εφήβους με μεταναστευτικό υπόβαθρο. Ακόμη, αναμένεται ότι δημογραφικές μεταβλητές όπως είναι το φύλο και η γενιά μετανάστευσης θα σχετίζονται με τη στρατηγική επιπολιτισμοποίησης που υιοθετεί το άτομο. Συγκεκριμένα, σύμφωνα με τη βιβλιογραφία αναμένεται ότι τα κορίτσια και τα μεταναστόπουλα δεύτερης γενιάς θα υιοθετούν περισσότερο τη στρατηγική της αφομοίωσης, ενώ στα αγόρια και τα μεταναστόπουλα πρώτης γενιάς θα είναι δημοφιλέστερη η στρατηγική της εναρμόνισης.

Ακόμη, στόχο της παρούσας έρευνας αποτελεί η διερεύνηση της σχέσης των στρατηγικών επιπολιτισμοποίησης που υιοθετούν οι έφηβοι με μεταναστευτικό υπόβαθρο με την ψυχολογική τους προσαρμογή (αυτοεκτίμηση, ικανοποίηση από τη ζωή, απουσία καταθλιπτικών συμπτωμάτων) καθώς και την αποδοχή/απόρριψη από τους συνομηλίκους. Σύμφωνα με τη βιβλιογραφία αναμένεται ότι η εναρμόνιση θα είναι η στρατηγική η οποία θα έχει τα θετικότερα αποτελέσματα στην ψυχολογική και ψυχοκοινωνική προσαρμογή των εφήβων με μεταναστευτικό υπόβαθρο. Επιπλέον, η αφομοίωση και ο διαχωρισμός θα συνδέονται επίσης θετικά με την ψυχολογική προσαρμογή των εφήβων, ενώ η περιθωριοποίηση θα συνδέεται αρνητικά. Ωστόσο, όσον αφορά την ψυχοκοινωνική προσαρμογή (αποδοχή από τους συνομηλίκους) των εφήβων με μεταναστευτικό υπόβαθρο, αναμένεται πως ο διαχωρισμός θα συνδέεται επίσης αρνητικά.

Τέλος, στόχο της παρούσας έρευνας αποτελεί η διερεύνηση της σχέσης της προσαρμογής των εφήβων με μεταναστευτικό υπόβαθρο σε ψυχολογικό επίπεδο (αυτοεκτίμηση, ικανοποίηση από τη ζωή, απουσία καταθλιπτικών συμπτωμάτων) με την αποδοχή/απόρριψη από συνομηλίκους καθώς και το εάν δημογραφικά χαρακτηριστικά όπως

είναι το φύλο και η γενιά μετανάστευσης προβλέπουν την προσαρμογή των εφήβων μεταναστών σε ψυχολογικό επίπεδο. Σύμφωνα με τη βιβλιογραφία αναμένεται πως η αποδοχή από τους συνομηλίκους θα έχει θετική συνάφεια με την ψυχολογική προσαρμογή των εφήβων με μεταναστευτικό υπόβαθρο, ενώ η γενιά μετανάστευσης θα σχετίζεται με την ψυχολογική προσαρμογή των εφήβων, με τους μετανάστες δεύτερης γενιάς να προσαρμόζονται καλύτερα σε ψυχολογικό επίπεδο.

Μέθοδος

Συμμετέχοντες

Το δείγμα της έρευνας αποτέλεσαν 430 έφηβοι μαθητές με μεταναστευτικό υπόβαθρο, οι οποίοι φοιτούσαν στην Α' και Β' Γυμνασίου. Το δείγμα προήλθε από 13 δημόσια σχολεία δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, τα οποία ανήκουν στην Αττική. Η επιλογή του δείγματος έγινε με τη μέθοδο της απλής τυχαίας δειγματοληψίας και η συλλογή δεδομένων έγινε στα πλαίσια του ερευνητικού προγράμματος Migrant Youth Resilience.

Ως προς το φύλο, το δείγμα αποτελείται από 168 αγόρια (39.4%) και 258 κορίτσια (60.6%). Το ηλικιακό εύρος κυμαίνεται από τα 12.2 έως τα 16.4 έτη (Μ.Ο = 13.4, Τ.Α = 0.67). Αναφορικά με την τάξη φοίτησης οι 213 έφηβοι ήταν μαθητές της Α' Γυμνασίου (49.5%), ενώ οι 217 έφηβοι φοιτούσαν στην Β Γυμνασίου (50.5%). Από το συνολικό δείγμα των εφήβων με μεταναστευτικό υπόβαθρο, οι 357 έφηβοι ήταν μετανάστες δεύτερης γενιάς (83.8%), ενώ οι 69 ανήκαν στην πρώτη γενιά μεταναστών (16.2%).

Μέσα Συλλογής Δεδομένων

Δημογραφικό Ερωτηματολόγιο

Πρόκειται για μια σειρά ερωτήσεων στις οποίες οι έφηβοι με μεταναστευτικό υπόβαθρο κλήθηκαν να δηλώσουν πληροφορίες για τους ίδιους, όπως είναι το φύλο, η ηλικία και η γενιά μετανάστευσης. Το ερωτηματολόγιο δημογραφικών στοιχείων αποτελείται από 18 ερωτήσεις και προσαρμόστηκε από τους Motti-Stefanidi et al. (2008).

Αποδοχή-Απόρριψη από Συνομηλίκους

Για την αξιολόγηση της αποδοχής ή απόρριψης από συνομηλίκους που βιώνουν οι έφηβοι με μεταναστευτικό υπόβαθρο, πραγματοποιήθηκε κοινωνιομετρική διαδικασία. Η χρήση κοινωνιομετρικών μέσων για την αξιολόγηση της δημοτικότητας των εφήβων θεωρείται ένας από τους πιο αποτελεσματικούς τρόπους όσον αφορά τους εφήβους (Cillessen & Marks, 2011). Συγκεκριμένα, οι έφηβοι κλήθηκαν να δηλώσουν μέχρι 10 άτομα

από την τάξη τους τα οποία συμπαθούν περισσότερο και 10 άτομα τα οποία συμπαθούν λιγότερο (Asendorpf & Motti-Sefanidi, 2017). Από τη βαθμολόγηση του εργαλείου αυτού προκύπτει ένας δείκτης δημοτικότητας ο οποίος εκφράζει τον αριθμό των θετικών προτιμήσεων, μείον τον αριθμό των αρνητικών προτιμήσεων τις οποίες συγκέντρωσε ο κάθε έφηβος.

Αυτοεκτίμηση

Για τη μέτρηση της αυτοεκτίμησης των εφήβων με μεταναστευτικό υπόβαθρο χρησιμοποιήθηκε η κλίμακα αυτοεκτίμησης (Self-Esteem Scale) του Rosenberg (1965), προσαρμοσμένη στα ελληνικά δεδομένα από τους Motti-Stefanidi et al. (2008). Η κλίμακα αποτελείται από 10 δηλώσεις, στις οποίες οι συμμετέχοντες καλούνται να εκφράσουν κατά πόσο συμφωνούν ή διαφωνούν με καθεμία από αυτές χρησιμοποιώντας μια πενταβάθμια κλίμακα τύπου Likert, όπου το 5 σημαίνει «Συμφωνώ απόλυτα» και το 1 σημαίνει «Διαφωνώ απόλυτα». Το περιεχόμενο των δηλώσεων αφορά την εικόνα που έχουν οι έφηβοι για τον εαυτό τους και τις ικανότητες που θεωρούν ότι έχουν και περιλαμβάνει ερωτήσεις όπως «Γενικά είμαι ικανοποιημένος/η με τον εαυτό μου». Η εσωτερική εγκυρότητα του ερωτηματολογίου είναι ικανοποιητική με τον δείκτη Cronbach's α να βρίσκεται στο 0.85.

Ικανοποίηση από τη Ζωή

Για τη μέτρηση της ικανοποίησης των εφήβων με μεταναστευτικό υπόβαθρο από τη ζωή χρησιμοποιήθηκε η κλίμακα ικανοποίησης από τη ζωή (Life Satisfaction Scale) των Diener et al. (1985). Η κλίμακα αποτελείται από πέντε δηλώσεις στις οποίες οι συμμετέχοντες καλούνται να απαντήσουν στο κατά πόσο συμφωνούν ή διαφωνούν με καθεμία από αυτές χρησιμοποιώντας μια πενταβάθμια κλίμακα τύπου Likert, όπου το 5 σημαίνει «Συμφωνώ απόλυτα» και το 1 σημαίνει «Διαφωνώ απόλυτα». Το ερωτηματολόγιο περιλαμβάνει δηλώσεις όπως «Ως επί το πλείστον η ζωή μου είναι κοντά στο ιδανικό μου» και «Είμαι ικανοποιημένος από τη ζωή μου», αξιολογώντας τη ζωή τους σε ένα συνολικό

επίπεδο. Η εσωτερική εγκυρότητα του ερωτηματολογίου είναι ικανοποιητική με τον δείκτη Cronbach's α να βρίσκεται στο 0.82.

Καταθλιπτικά Συμπτώματα

Για τη μέτρηση των καταθλιπτικών συμπτωμάτων των εφήβων με μεταναστευτικό υπόβαθρο χρησιμοποιήθηκε η κλίμακα κατάθλιψης (Depression Scale) των Salokangas et al. (1995), προσαρμοσμένη στα ελληνικά δεδομένα από τους Motti-Stefanidi et al. (2020). Η κλίμακα αποτελείται από 10 δηλώσεις στις οποίες οι συμμετέχοντες καλούνται να επιλέξουν το βαθμό στο οποίο τις βιώνουν, χρησιμοποιώντας μια 4-βαθμη κλίμακα τύπου Likert, όπου το 4 σημαίνει «Πάρα πολύ» και το 1 σημαίνει «Καθόλου». Το περιεχόμενο των δηλώσεων αφορά το αίσθημα κατάθλιψης που μπορεί να βιώνουν οι έφηβοι και περιλαμβάνει ερωτήσεις όπως «Νιώθω στενοχωρημένος/η», «Νιώθω ότι όλα απαιτούν προσπάθεια». Η εσωτερική εγκυρότητα του ερωτηματολογίου είναι υψηλή με τον δείκτη Cronbach's α να βρίσκεται στο 0.9.

Πολιτισμικοί Προσανατολισμοί

Για τη μελέτη των διεργασιών επιπολιτισμού και του εθνικού και εθνοτικού προσανατολισμού χρησιμοποιήθηκε μια προσαρμοσμένη έκδοση της Κλίμακας Επιπολιτισμού (Acculturation Scale) των Nguyen και von Eye (2002). Η κλίμακα προσαρμόστηκε στα ελληνικά δεδομένα από τους Motti-Stefanidi et al. (2008) και αποτελείται από δύο υποκλίμακες οι οποίες αξιολογούν τις αξίες, τις στάσεις και συμπεριφορές των συμμετεχόντων όσον αφορά την καθημερινότητα (π.χ. «Μου αρέσει να τρώω φαγητό όπως το φτιάχνουν στην Ελλάδα/οι συμπατριώτες μου»), διομαδικές σχέσεις (π.χ. «Οι πιο πολλοί από τους κοντινούς μου φίλους είναι Έλληνες/συμπατριώτες μου») και γενικός προσανατολισμός (π.χ. «Θα ήθελα να ακολουθήσω τον ελληνικό τρόπο ζωής/να κρατήσω τον τρόπο ζωής των συμπατριωτών μου»). Καθεμιά από τις δύο υποκλίμακες αποτελείται από εννέα δηλώσεις. Οι συμμετέχοντες κλήθηκαν να απαντήσουν

χρησιμοποιώντας μια πενταβάθμια κλίμακα τύπου Likert. Η εσωτερική εγκυρότητα της υποκλίμακας που μετρά τον εθνικό προσανατολισμό είναι ικανοποιητική με τον δείκτη Cronbach's α να βρίσκεται στο 0.86. Αντίστοιχα, η εσωτερική εγκυρότητα της υποκλίμακας που μετρά τον εθνοτικό προσανατολισμό είναι επίσης ικανοποιητική με τον δείκτη Cronbach's α να βρίσκεται στο 0.80.

Διαδικασία

Η συλλογή των δεδομένων πραγματοποιήθηκε σε σχολικές μονάδες Δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης (Γυμνάσια), οι οποίες επιλέχθηκαν ώστε να αντιπροσωπεύουν διαφορετικές εκπαιδευτικές περιφέρειες της Αττικής. Η συλλογή των δεδομένων πραγματοποιήθηκε από μέλη της ερευνητικής ομάδας σε ώρες διδασκαλίας των σχολικών μαθημάτων. Η χορήγηση των ερωτηματολογίων ήταν ομαδική, σε επίπεδο τάξης ενώ είχε διάρκεια 2 διδακτικές ώρες. Η συμμετοχή των μαθητών στην έρευνα ήταν εθελοντική, ενώ ζητήθηκε εγγράφως η συγκατάθεση των γονέων τους, η οποία ήταν απαραίτητη για τη συμμετοχή των εφήβων στην έρευνα. Στην ερευνητική διαδικασία διασφαλίστηκαν η ανωνυμία και το απόρρητο των απαντήσεων των συμμετεχόντων.

Αποτελέσματα

Περιγραφικοί Στατιστικοί Δείκτες

Στον Πίνακα 1 παρουσιάζονται οι περιγραφικοί στατιστικοί δείκτες των υπό μελέτη μεταβλητών για το συνολικό δείγμα.

Πίνακας 1

Περιγραφικοί Στατιστικοί Δείκτες και Συντελεστές Αξιοπιστίας για τους δείκτες της ψυχολογικής προσαρμογής, της αποδοχής και απόρριψης από συνομηλίκους και του εθνοτικού/εθνικού προσανατολισμού

	# προτ.	<i>M</i>	<i>SD</i>	Min	Max	Alpha
<i>Ψυχολογική προσαρμογή</i>						
Αυτοεκτίμηση	10	3,42	0,87	1	5	0,85
Ικανοποίηση από τη ζωή	5	3,32	0,93	1	5	0,82
Καταθλιπτικά συμπτώματα	10	1,93	0,73	1	4	0,90
<i>Ψυχοκοινωνική προσαρμογή</i>						
Αποδοχή από συνομηλίκους	1	5,05	3,12	0	16	-
Απόρριψη από συνομηλίκους	1	2,5	2,26	0	13	-
<i>Πολιτισμικοί προσανατολισμοί</i>						
Εθνοτικός προσανατολισμός	9	3,65	0,78	1,33	5	0,79
Εθνικός προσανατολισμός	11	4,24	0,65	1,73	5	0,86

Αναφορικά με την ψυχολογική προσαρμογή, οι συμμετέχοντες εμφάνισαν υψηλότερους δείκτες στην διάσταση της αυτοεκτίμησης (*M.O.* = 3,42, *T.A.* = 0,87), ενώ ακολουθεί η διάσταση της ικανοποίησης από τη ζωή (*M.O.* = 3,32, *T.A.* = 0,93) και τέλος η

διάσταση της κατάθλιψης (Μ.Ο. = 1,93, Τ.Α. = 0,73). Όσον αφορά την αποδοχή και απόρριψη από συνομηλίκους, οι μέσοι όροι ήταν υψηλότεροι για την αποδοχή από τους συνομηλίκους (Μ.Ο. = 5,05, Τ.Α. = 3,12) σε σύγκριση με την απόρριψη από συνομηλίκους (Μ.Ο. = 2,5, Τ.Α. = 2,26). Αναφορικά με τη διάσταση του εθνοτικού και εθνικού προσανατολισμού, παρατηρούνται υψηλότεροι δείκτες στον εθνικό προσανατολισμό (Μ.Ο. = 4,24, Τ.Α. = 0,65) συγκριτικά με τον εθνοτικό (Μ.Ο. = 3,65, Τ.Α. = 0,78).

Έλεγχος Ερευνητικών Ερωτημάτων και Υποθέσεων

Πολιτισμικοί Προσανατολισμοί και Στρατηγικές Επιπολιτισμοποίησης

Διενεργήθηκε *t*-test δύο εξαρτημένων δειγμάτων για τον έλεγχο ύπαρξης στατιστικά σημαντικής διαφοράς στο μέσο επίπεδο της κλίμακας του εθνικού και εθνοτικού προσανατολισμού αντίστοιχα. Προέκυψε στατιστικά σημαντική διαφορά ανάμεσα στον εθνικό και τον εθνοτικό προσανατολισμό, με τον εθνικό προσανατολισμό να εμφανίζει υψηλότερους δείκτες (Μ.Ο. = 4,24, Τ.Α. = 0,65) συγκριτικά με τον εθνοτικό προσανατολισμό (Μ.Ο. = 3,65, Τ.Α. = 0,78), $t(403) = -13,60$, $p = 0,001$, $d = -0,67$.

Στη συνέχεια μελετήθηκαν οι στρατηγικές επιπολιτισμοποίησης οι οποίες προέκυψαν από την ανάλυση των απαντήσεων σε δύο διακριτούς πολιτισμικούς προσανατολισμούς. Χρησιμοποιώντας τη μέση τιμή ως κατώφλι, οι απαντήσεις ομαδοποιήθηκαν σε υψηλό ή χαμηλό εθνοτικό/εθνικό προσανατολισμό. Από αυτήν την ανάλυση προέκυψαν οι εν λόγω στρατηγικές. Προκειμένου να διερευνηθεί ποια είναι η προτιμώμενη στρατηγική επιπολιτισμοποίησης την οποία υιοθετούν οι έφηβοι με μεταναστευτικό υπόβαθρο πραγματοποιήθηκε κατανομή συχνότητας των στρατηγικών επιπολιτισμοποίησης. Πρώτη στις επιλογές των εφήβων με μεταναστευτικό υπόβαθρο βρίσκεται η στρατηγική της εναρμόνισης με το 28,5% ($N = 115$) του δείγματος να την επιλέγει. Το 25,3% ($N = 102$) του δείγματος επιλέγει την περιθωριοποίηση, ενώ το 23,2% ($N = 96$) επιλέγει τη στρατηγική της

αφομοίωσης. Τέλος, το 22,3% ($N = 90$) του δείγματος επιλέγει τη στρατηγική του διαχωρισμού.

Διενεργήθηκε έλεγχος με το κριτήριο χ^2 προκειμένου να διαπιστωθεί το αν υπάρχουν στατιστικά σημαντική συσχέτιση των στρατηγικών επιπολιτισμοποίησης που υιοθετεί το άτομο με το φύλο και τη γενιά μετανάστευσης. Παρατηρήθηκε στατιστικά σημαντική συσχέτιση του φύλου με τη στρατηγική επιπολιτισμοποίησης που υιοθετεί το άτομο, $\chi^2(3, N = 400) = 12,80, p = 0,005$, ενώ στατιστικά σημαντική είναι και η σχέση της γενιάς μετανάστευσης με τη στρατηγική επιπολιτισμοποίησης, $\chi^2(3, N = 399) = 26,30, p = 0,001$.

Πίνακας 2

Κατανομή (Απόλυτες και Σχετικές Συνδυαστικές Συχνότητες) των Στρατηγικών Επιπολιτισμοποίησης ως προς το Φύλο και τη Γενιά Μετανάστευσης

	Στρατηγικές επιπολιτισμοποίησης							
	Περιθωριοποίηση		Διαχωρισμός		Αφομοίωση		Εναρμόνιση	
	<i>f</i>	%	<i>f</i>	%	<i>f</i>	%	<i>f</i>	%
Φύλο								
Αγόρι	52	33,1	38	24,2	27	17,2	40	25,5
Κορίτσι	48	19,8	52	21,4	68	28	75	40
Γενιά μετανάστευσης								
Πρώτη	28	42,4	22	33,3	7	10,6	9	13,6
Δεύτερη	72	21,6	66	19,8	89	26,7	106	31,8

Στον Πίνακα 2 παρουσιάζονται οι απόλυτες και σχετικές συνδυαστικές συχνότητες των στρατηγικών επιπολιτισμοποίησης ως προς το φύλο και τη γενιά μετανάστευσης. Φαίνεται πως τα αγόρια με μεταναστευτικό υπόβαθρο προτιμούν τη στρατηγική της περιθωριοποίησης (33,1%), ακολουθεί η στρατηγική της εναρμόνισης (25,5%), ο

διαχωρισμός (24,2%) και τέλος η αφομοίωση (17,2%). Στα κορίτσια η πλειοψηφία επιλέγει την εναρμόνιση (40%), έπεται η αφομοίωση (28%), ο διαχωρισμός (21,4%) και τέλος η περιθωριοποίηση (19,8%), με τις διαφορές αυτές να είναι στατιστικά σημαντικές. Όσον αφορά τη γενιά μετανάστευσης, οι έφηβοι μετανάστες πρώτης γενιάς επιλέγουν πρώτα τη στρατηγική της περιθωριοποίησης (42,4%), ακολουθεί ο διαχωρισμός (33,3%), η εναρμόνιση (13,6%) και τέλος η αφομοίωση (10,6%). Στους εφήβους μετανάστες δεύτερης γενιάς πρώτη επιλογή αποτελεί η στρατηγική της εναρμόνισης (31,8%), στη συνέχεια βρίσκεται η αφομοίωση (26,7%), η περιθωριοποίηση (21,6%) και τέλος ο διαχωρισμός (19,8%).

Συγκρίσεις Μεταξύ Ομάδων

Φύλο. Προκειμένου να ελεγχθεί αν υπάρχουν διαφορές στον εθνικό/εθνοτικό προσανατολισμό, στην ψυχολογική προσαρμογή και στην αποδοχή/απόρριψη από συνομηλίκους ως προς το φύλο χρησιμοποιήθηκε το Welch's *t*-test λαμβάνοντας υπόψη τη σημαντική ανισότητα στις διακυμάνσεις των ομάδων, όπως επιβεβαιώθηκε από το Levene's test ($p < 0,05$). Τα αποτελέσματα συνοψίζονται στον Πίνακα 3.

Προέκυψαν στατιστικά σημαντικές διαφορές ως προς το φύλο στις διαστάσεις του εθνικού προσανατολισμού, της αυτοεκτίμησης, των καταθλιπτικών συμπτωμάτων και της αποδοχής από συνομηλίκους. Πιο συγκεκριμένα, αναφορικά με τη διάσταση του εθνικού προσανατολισμού, τα κορίτσια (M.O. = 4,34, T.A. = 0,53), εμφάνισαν υψηλότερους δείκτες σε σχέση με τα αγόρια (M.O. = 4,09, T.A. = 0,77), $t(256) = -3,60$, $p = 0,001$. Όσον αφορά την αυτοεκτίμηση τα αγόρια (M.O. = 3,63, T.A. = 0,78) εμφάνισαν υψηλότερους δείκτες συγκριτικά με τα κορίτσια (M.O. = 3,30, T.A. = 0,89), $t(388) = 3,99$, $p = 0,001$. Στα καταθλιπτικά συμπτώματα τα κορίτσια (M.O. = 2,06, T.A. = 0,62) εμφάνισαν υψηλότερους δείκτες συγκριτικά με τα αγόρια (M.O. = 1,73, T.A. = 0,62), $t(401) = -4,83$, $p = 0,001$. Τέλος, στατιστικά σημαντική διαφορά ως προς το φύλο παρατηρήθηκε στην αποδοχή από τους

συνομηλίκους, με τα αγόρια (Μ.Ο. = 5,59, Τ.Α. = 3,20) να εμφανίζουν υψηλότερους δείκτες σε σχέση με τα κορίτσια (Μ.Ο. = 4,70, Τ.Α. = 3,03), $t(338) = 2,28, p < 0,01$.

Πίνακας 3

Μέσοι Όροι, Τυπικές Αποκλίσεις και t-test των Πολιτισμικών Προσανατολισμών, της Ψυχολογικής Προσαρμογής και της Αποδοχής/Απόρριψης από Συνομηλίκους ως προς το Φύλο

	Φύλο				t-τιμή
	Αγόρια		Κορίτσια		
	Μ.Ο.	Τ.Α.	Μ.Ο.	Τ.Α.	
Εθνικός προσανατολισμός	4,09	0,77	4,34	0,53	-3,60***
Εθνοτικός προσανατολισμός	3,57	0,82	3,70	0,76	-1,62
Αυτοεκτίμηση	3,63	0,78	3,30	0,89	3,99***
Ικανοποίηση από τη ζωή	3,37	0,88	3,30	0,96	0,79
Καταθλιπτικά συμπτώματα	1,73	0,62	2,06	0,62	-4,83***
Αποδοχή συνομηλίκων	5,59	3,20	4,70	3,03	2,28**
Απόρριψη συνομηλίκων	2,62	2,37	2,41	2,19	0,92

Σημείωση. * $p < 0,05$. ** $p < 0,01$. *** $p < 0,001$.

Γενιά Μετανάστευσης. Προκειμένου να ελεγχθεί αν υπάρχουν διαφορές ως προς τη γενιά μετανάστευσης στον εθνικό/εθνοτικό προσανατολισμό, στην ψυχολογική προσαρμογή και στην αποδοχή/απόρριψη από συνομηλίκους, διενεργήθηκε έλεγχος με το t κριτήριο ανεξάρτητων δειγμάτων. Μέσα από την ανάλυση προέκυψαν στατιστικά σημαντικές διαφορές ως προς τη γενιά μετανάστευσης μόνο για τη διάσταση του εθνικού προσανατολισμού. Συγκεκριμένα, στη διάσταση του εθνικού προσανατολισμού, οι έφηβοι μετανάστες δεύτερης γενιάς (Μ.Ο. = 4,31, Τ.Α. = 0,62) εμφάνισαν υψηλότερους δείκτες σε σχέση με τους μετανάστες πρώτης γενιάς (Μ.Ο. = 3,85, Τ.Α. = 0,65), $t(400) = -5,39, p =$

0,001. Για τους υπόλοιπους δείκτες δεν παρατηρήθηκαν συστηματικές διαφορές ως προς τη γενιά μετανάστευσης των εφήβων (βλ. Πίνακα 4).

Πίνακας 4

Μέσοι Όροι, Τυπικές Αποκλίσεις και t-test των Πολιτισμικών Προσανατολισμών, της Ψυχολογικής Προσαρμογής και της Αποδοχής/Απόρριψης από Συνομηλίκους ως προς τη Γενιά Μετανάστευσης

	Γενιά μετανάστευσης				
	Πρώτη γενιά		Δεύτερη γενιά		t-τιμή
	M.O.	T.A.	M.O.	T.A.	
Εθνικός προσανατολισμός	3,85	0,65	4,31	0,62	-5,39***
Εθνοτικός προσανατολισμός	3,65	0,75	3,64	0,79	0,10
Αυτοεκτίμηση	3,55	0,85	3,40	0,87	1,32
Ικανοποίηση από τη ζωή	3,45	1,03	3,29	0,92	1,30
Καταθλιπτικά συμπτώματα	1,83	0,72	1,95	0,73	-1,27
Αποδοχή συνομηλίκων	4,44	3,05	5,18	3,11	-1,77
Απόρριψη συνομηλίκων	2,86	2,53	2,44	2,21	1,39

Σημείωση. * $p < 0,05$. ** $p < 0,01$. *** $p < 0,001$.

Στρατηγική Επιπολιτισμοποίησης. Προκειμένου να διαπιστωθεί πώς σχετίζεται η στρατηγική επιπολιτισμοποίησης που επιλέγουν οι έφηβοι με μεταναστευτικό υπόβαθρο, με τους δείκτες ψυχολογικής προσαρμογής και την αποδοχή/απόρριψη από τους συνομηλίκους, πραγματοποιήθηκε μια σειρά από αναλύσεις διακύμανσης (ANOVA). Προέκυψαν στατιστικά σημαντικές διαφορές όσον αφορά τις διαστάσεις της ικανοποίησης από τη ζωή καθώς και την αποδοχή από συνομηλίκους. Πιο συγκεκριμένα, ως προς τη διάσταση της

ικανοποίησης από τη ζωή προέκυψαν στατιστικά σημαντικές διαφορές, $F(3, 399) = 8,39$, $p = 0,001$, με τα άτομα που υιοθετούν την εναρμόνιση να εμφανίζουν τους υψηλότερους δείκτες, ακολουθεί η στρατηγική της αφομοίωσης, του διαχωρισμού και τέλος της περιθωριοποίησης. Όσον αφορά την αποδοχή από συνομηλίκους, προέκυψαν στατιστικά σημαντικές διαφορές $F(3, 386) = 4,07$ $p = 0,007$, με τους εφήβους που υιοθετούν τη στρατηγική της αφομοίωσης να εμφανίζουν υψηλότερους δείκτες, ενώ σειρά είχε η εναρμόνιση, ο διαχωρισμός και τέλος η περιθωριοποίηση (βλ. Πίνακα 5).

Πίνακας 5

Μέσοι Όροι και Ανάλυση Διακύμανσης της Ψυχολογικής Προσαρμογής και της Αποδοχής/Απόρριψης από Συνομηλίκους ως προς τη Στρατηγική Επιπολιτισμοποίησης

	Στρατηγικές επιπολιτισμοποίησης				F
	ΠΕΡΙΘ	ΔΙΑΧ	ΑΦΟΜ	ΕΝΑΡ	
	Μ.Ο.	Μ.Ο.	Μ.Ο.	Μ.Ο.	
Αυτοεκτίμηση	3,24	3,57	3,44	3,42	2,34
Ικανοποίηση από τη ζωή	2,93	3,40	3,45	3,50	8,39***
Καταθλιπτικά συμπτώματα	1,99	1,80	2,00	1,94	1,40
Αποδοχή συνομηλίκων	4,29	4,93	5,80	5,29	4,07**
Απόρριψη συνομηλίκων	2,42	2,74	2,19	2,75	1,34

Σημείωση. * $p < 0,05$. ** $p < 0,01$. *** $p < 0,001$. ΠΕΡΙΘ: Περιθωριοποίηση. ΔΙΑΧ:

Διαχωρισμός. ΑΦΟΜ: Αφομοίωση. ΕΝΑΡ: Εναρμόνιση.

Στη συνέχεια, πραγματοποιήθηκε post-hoc έλεγχος του Scheffe για τις κλίμακες τις οποίες υπήρχε στατιστικώς σημαντικό εύρημα στην ανάλυση ANOVA. Η στρατηγική της περιθωριοποίησης συνδέθηκε με σημαντικά χαμηλότερους δείκτες στην κλίμακα

ικανοποίησης από τη ζωή, σε σχέση με τον διαχωρισμό ($MD = -4,66, p = 0,007$), την αφομοίωση ($MD = -0,51, p = 0,002$) και την εναρμόνιση ($MD = -0,56, p = 0,001$). Όσον αφορά την αποδοχή από συνομηλίκους, η περιθωριοποίηση συνδέθηκε και πάλι με σημαντικά χαμηλότερους δείκτες συγκριτικά με τη στρατηγική της αφομοίωσης ($MD = -1,51, p = 0,01$).

Δείκτες Σνάφειας

Όπως προέκυψε από τον δείκτη συσχέτισης Pearson r ο εθνικός προσανατολισμός συνδέεται με τον εθνοτικό προσανατολισμό, με δείκτες ψυχολογικής προσαρμογής αλλά και με την αποδοχή από τους συνομηλίκους (βλ. Πίνακα 6). Πιο συγκεκριμένα, παρατηρείται μέτρια θετική συσχέτιση ανάμεσα στον εθνικό και τον εθνοτικό προσανατολισμό ($r = 0,26, p = 0,001$), και ανάμεσα στον εθνικό προσανατολισμό και την ικανοποίηση από τη ζωή ($r = 0,33, p = 0,001$). Επίσης, ο εθνικός προσανατολισμός συνδέεται θετικά με την αποδοχή από τους συνομηλίκους ($r = 0,14, p = 0,01$). Ο εθνοτικός προσανατολισμός συνδέεται επίσης με δείκτες που σχετίζονται με την ψυχολογική προσαρμογή. Συγκεκριμένα, παρατηρείται ασθενής θετική συσχέτιση του εθνοτικού προσανατολισμού με την ικανοποίηση από τη ζωή ($r = 0,18, p = 0,001$) και την αυτοεκτίμηση ($r = 0,10, p = 0,05$).

Οι δείκτες ψυχολογικής προσαρμογής συνδέονται μεταξύ τους, αλλά όχι με την αποδοχή και απόρριψη από συνομηλίκους. Πιο συγκεκριμένα, παρατηρείται υψηλή αρνητική συσχέτιση ανάμεσα στην κατάθλιψη και την αυτοεκτίμηση των εφήβων με μεταναστευτικό υπόβαθρο ($r = -0,71, p = 0,001$), ενώ μέτρια αρνητική συσχέτιση παρατηρείται στην κατάθλιψη και ικανοποίηση από τη ζωή ($r = -0,44, p = 0,001$), γεγονός που σημαίνει πως όσο αυξάνονται τα καταθλιπτικά συμπτώματα, μειώνεται η αυτοεκτίμηση και η ικανοποίηση από τη ζωή. Ακόμη, φαίνεται μια ισχυρή θετική συσχέτιση ανάμεσα στην αυτοεκτίμηση και την ικανοποίηση από τη ζωή ($r = 0,58, p = 0,001$). Τέλος, η αποδοχή και απόρριψη από συνομηλίκους φαίνεται πως συνδέονται μόνο μεταξύ τους, καθώς παρατηρείται μέτρια

αρνητική συσχέτιση ανάμεσα στην αποδοχή και απόρριψη από τους συνομηλίκους ($r = -0,25, p = 0,001$), γεγονός που σημαίνει πως όσο αυξάνεται η αποδοχή από τους συνομηλίκους, τόσο θα μειώνεται η απόρριψη.

Πίνακας 6

Συνάφεια (Δείκτες Pearson r) Μεταξύ των Πολιτισμικών Προσανατολισμών, της Ψυχολογικής προσαρμογής και της Αποδοχής/Απόρριψης από Συνομηλίκους

	1.	2.	3.	4.	5.	6.
1.Εθνικός προσανατολισμός						
2.Εθνοτικός προσανατολισμός	0,26***					
3.Ικανοποίηση από τη ζωή	0,33***	0,18***				
4.Αυτοεκτίμηση	0,09	0,10*	0,58***			
5.Κατάθλιψη	0,03	-0,04	-0,44***	0,71***		
6.Αποδοχή συνομηλίκων	0,14**	0,04	0,08	0,07	-0,05	
7.Απόρριψη συνομηλίκων	-0,07	0,09	-0,02	-0,06	0,04	-0,25***

Σημείωση: * $p < 0,05$. ** $p < 0,01$. *** $p < 0,001$.

Προβλεπτικές Αναλύσεις

Προκειμένου να εξεταστεί η προβλεπτική δυνατότητα της επίδρασης των δημογραφικών μεταβλητών (φύλο, γενιά μετανάστευσης), των διαστάσεων ψυχολογικής προσαρμογής καθώς και της αποδοχής/απόρριψης από συνομηλίκους στους πολιτισμικούς προσανατολισμούς που υιοθετούν οι έφηβοι με μεταναστευτικό υπόβαθρο, πραγματοποιήθηκε ανάλυση παλινδρόμησης. Αναφορικά με τον εθνικό προσανατολισμό, από τις τρεις ομάδες μεταβλητών που εισήχθησαν διαδοχικά, φαίνεται ότι τα δημογραφικά στοιχεία (φύλο και γενιά μετανάστευσης) προβλέπουν το 11% της συνολικής διακύμανσης

της εξαρτημένης μεταβλητής (εθνικός προσανατολισμός). Όταν προστέθηκαν οι παράγοντες της ψυχολογικής προσαρμογής (καταθλιπτικά συμπτώματα, ικανοποίηση από τη ζωή και αυτοεκτίμηση), η ερμηνευόμενη διακύμανση αυξήθηκε κατά 15%, ενώ όταν προστέθηκαν η αποδοχή και η απόρριψη από συνομηλίκους, η αύξηση της ερμηνευόμενης διακύμανσης ήταν 1,2%. Όπως προέκυψε από τις τιμές B , οι σημαντικοί παράγοντες για τη στατιστική πρόβλεψη του εθνικού προσανατολισμού είναι το φύλο ($B = 0,22$, $t = 3,6$, $p = 0,001$), η γενιά μετανάστευσης ($B = 0,46$, $t = 5,8$, $p = 0,001$), τα καταθλιπτικά συμπτώματα ($B = 0,17$, $t = 3,04$, $p = 0,002$), η ικανοποίηση από τη ζωή ($B = 0,29$, $t = 7,8$, $p = 0,001$) και η αποδοχή από συνομηλίκους ($B = 0,02$, $t = 2,31$, $p = 0,02$ (βλ. Πίνακα 7).

Αναφορικά με τον εθνοτικό προσανατολισμό, από τις τρεις ομάδες μεταβλητών που εισήχθησαν διαδοχικά, φαίνεται ότι τα δημογραφικά στοιχεία (φύλο και γενιά μετανάστευσης), προβλέπουν το 0,4% της συνολικής διακύμανσης της εξαρτημένης μεταβλητής (εθνοτικός προσανατολισμός). Όταν προστέθηκαν οι παράγοντες της ψυχολογικής προσαρμογής (καταθλιπτικά συμπτώματα, ικανοποίηση από τη ζωή και αυτοεκτίμηση), η ερμηνευόμενη διακύμανση αυξήθηκε κατά 3,7%, ενώ όταν προστέθηκαν η αποδοχή και η απόρριψη από συνομηλίκους, η αύξηση της ερμηνευόμενης διακύμανσης ήταν 2%. Όπως προέκυψε από τις τιμές B , οι σημαντικοί παράγοντες για τη στατιστική πρόβλεψη του εθνοτικού προσανατολισμού είναι η ικανοποίηση από τη ζωή ($B = 0,13$, $t = 2,6$, $p = 0,008$) και η απόρριψη από συνομηλίκους ($B = 0,04$, $t = 2,72$, $p = 0,007$).

Πίνακας 7

Στατιστική Πρόβλεψη των Πολιτισμικών Προσανατολισμών από Δημογραφικές Μεταβλητές, την Ψυχολογική Προσαρμογή και την Αποδοχή/Απόρριψη από Συνομηλίκους

	Εθνικός προσανατολισμός			Εθνοτικός προσανατολισμός		
	B	SE B	R ²	B	SE B	R ²
<i>Βήμα 1</i>			0,11			0,004
Φύλο (Αγόρι)	0,22***	0,06		0,14	0,08	
Γενιά μετανάστευσης (1 ^η)	0,46***	0,07		0,018	0,10	
<i>Βήμα 2</i>			0,26			0,04
Καταθλιπτικά συμπτώματα	0,17**	0,05		0,05	0,07	
Ικανοποίηση από τη ζωή	0,29***	0,03		0,13**	0,05	
Αυτοεκτίμηση	-0,01	0,05		0,05	0,07	
<i>Βήμα 3</i>			0,27			0,06
Αποδοχή συνομηλίκων	0,02*	0,09		0,02	0,01	
Απόρριψη συνομηλίκων	-0,004	0,01		0,04**	0,01	

Σημείωση: *p < 0,05. **p < 0,01. ***p < 0,001.

Συζήτηση

Σκοπός της παρούσας έρευνας ήταν η διερεύνηση της επιπολιτισμοποίησης, των δεικτών ψυχολογικής προσαρμογής (καταθλιπτικά συμπτώματα, αυτοεκτίμηση, ικανοποίηση από τη ζωή), καθώς και της αποδοχής ή απόρριψης από συνομηλικούς σε εφήβους με μεταναστευτικό υπόβαθρο.

Στην παρούσα έρευνα η επιπολιτισμική διαδικασία μελετήθηκε σε δύο επίπεδα. Αρχικά, διερευνήθηκαν οι δύο ανεξάρτητες συνιστώσες του επιπολιτισμού, ο προσανατολισμός του εφήβου με μεταναστευτικό υπόβαθρο προς τον πολιτισμό της χώρας καταγωγής (εθνοτικός προσανατολισμός) και ο προσανατολισμός του εφήβου προς τον πολιτισμό της χώρας διαμονής (εθνικός προσανατολισμός). Στο δεύτερο επίπεδο, οι παραπάνω διαστάσεις συνδυάστηκαν και μελετήθηκαν οι τέσσερις στρατηγικές επιπολιτισμού που υιοθετούν οι έφηβοι με μεταναστευτικό υπόβαθρο, η εναρμόνιση, η αφομοίωση, ο διαχωρισμός και η περιθωριοποίηση. Οι έφηβοι του δείγματος φάνηκε πως επιλέγουν τον εθνικό προσανατολισμό και έχουν ισχυρότερο προσανατολισμό προς τον πολιτισμό της ευρύτερης ελληνικής κοινωνίας, παρά προς αυτόν της εθνικής τους ομάδας. Εξετάζοντας την κατανομή των στρατηγικών επιπολιτισμοποίησης των εφήβων με μεταναστευτικό υπόβαθρο φάνηκε πως η πλειοψηφία δηλώνει προτίμηση προς τη στρατηγική της εναρμόνισης. Το προβάδισμα της εναρμόνισης έναντι των υπόλοιπων στρατηγικών επιπολιτισμοποίησης συνάδει με τα αποτελέσματα ερευνών τόσο στον ελλαδικό χώρο (Παυλόπουλος & συν., 2012), όσο και διεθνώς (Berry et al., 2006). Σύμφωνα με τον Berry (2006) η εναρμόνιση αποτελεί την προτιμότερη στρατηγική επιπολιτισμού καθώς δίνει στο άτομο την δυνατότητα να έχει δύο κοινωνικά δίκτυα στήριξης. Δεύτερη στρατηγική που φάνηκε να υιοθετεί το δείγμα των εφήβων με μεταναστευτικό υπόβαθρο το οποίο έλαβε μέρος στην έρευνα φάνηκε πως ήταν η στρατηγική της περιθωριοποίησης, ενώ σειρά είχε η αφομοίωση και τέλος ο διαχωρισμός. Το εύρημα αυτό δεν συνάδει με την ήδη

υπάρχουσα βιβλιογραφία, σύμφωνα με την οποία η περιθωριοποίηση αποτελεί τη στρατηγική την οποία απορρίπτει η πλειοψηφία των εφήβων με μεταναστευτικό υπόβαθρο (Παυλόπουλος & συν., 2012). Σύμφωνα με τον Berry (2006), η επιλογή στρατηγικής επιπολιτισμοποίησης δεν αποτελεί μια αυτόνομη διεργασία, αλλά πρόκειται για μια δυναμική διαδικασία, η οποία λαμβάνει χώρα μέσα σε ένα συγκεκριμένο κοινωνικό πλαίσιο.

Λαμβάνοντας λοιπόν υπόψη το γεγονός αυτό, πιθανώς η τοποθέτηση της στρατηγικής της περιθωριοποίησης στην δεύτερη θέση καθρεπτίζει ελλείψεις στο υποστηρικτικό δίκτυο της χώρας υποδοχής, οι οποίες μπορεί να δυσχεραίνουν την ομαλότερη προσαρμογή των εφήβων με μεταναστευτικό υπόβαθρο και να τους οδηγούν τελικά στην περιθωριοποίηση. Ακόμη, το παρόν εύρημα θα μπορούσε να ερμηνευθεί λαμβάνοντας υπόψη την στρατηγική της περιθωριοποίησης, όχι ως απομόνωση του ατόμου από την κοινωνία και το περιβάλλον, αλλά ως μια επιλογή η οποία σχετίζεται με την αναζήτηση εναλλακτικών μορφών κοινωνικής ταυτότητας. Μια τέτοια παράμετρος αναφέρεται και στο Διαδραστικό Μοντέλο Επιπολιτισμοποίησης των Bourhis et al. (1997) στο οποίο γίνεται η προσθήκη του ατομικισμού ως στρατηγική επιπολιτισμοποίησης, σύμφωνα με τον οποίο το άτομο με συνειδητό τρόπο δεν συμμετέχει στους δυο πολιτισμούς καθώς επιθυμεί να ακολουθήσει μια προσέγγιση περισσότερο ατομική παρά συλλογική.

Όσον αφορά τη σχέση των στρατηγικών επιπολιτισμοποίησης που υιοθετούν οι έφηβοι με μεταναστευτικό υπόβαθρο με δημογραφικά χαρακτηριστικά (φύλο, γενιά μετανάστευσης), φάνηκε πως το φύλο αλλά και η γενιά μετανάστευσης σχετίζονται με τη στρατηγική επιπολιτισμοποίησης που επιλέγει το άτομο. Στους εφήβους του δείγματος μας διαπιστώθηκε σημαντικά μεγαλύτερη προτίμηση των κοριτσιών προς την εναρμόνιση και την αφομοίωση, ενώ τα αγόρια φάνηκε πως επιλέγουν περισσότερο τη στρατηγική της περιθωριοποίησης. Παρόμοια ευρήματα έχουν εντοπιστεί και σε άλλες έρευνες (π.χ. Παυλόπουλος & συν., 2009, Klein et al., 2020). Διερευνώντας την επιλογή στρατηγικής

επιπολιτισμοποίησης σε σχέση με τη γενιά μετανάστευσης βρέθηκε ότι οι έφηβοι μετανάστες πρώτης γενιάς επιλέγουν περισσότερο τη στρατηγική της περιθωριοποίησης και του διαχωρισμού, ενώ δημοφιλέστερη στους εφήβους μετανάστες δεύτερης γενιάς είναι η στρατηγική της εναρμόνισης, την οποία ακολουθεί η στρατηγική της αφομοίωσης. Αντίστοιχα, ευρήματα έχουν παρατηρηθεί και σε προηγούμενες έρευνες, σύμφωνα με τις οποίες οι έφηβοι μετανάστες δεύτερης γενιάς φαίνεται πως μετακινούνται προς τον πολιτισμό της ευρύτερης κοινωνίας, ενώ υιοθετούν περισσότερο αξίες και στάσεις οι οποίες σχετίζονται με την κουλτούρα της χώρας υποδοχής (Motti-Stefanidi et al., 2008). Αντίθετα, όπως φαίνεται και σε προηγούμενες έρευνες (π.χ. Παυλόπουλος & συν., 2012), ο διαχωρισμός τείνει να είναι περισσότερο δημοφιλής στους μετανάστες πρώτης γενιάς. Η υιοθέτηση της στρατηγικής της περιθωριοποίησης από τους εφήβους μετανάστες πρώτης γενιάς, πιθανώς όπως αναφέρθηκε παραπάνω, αντικατοπτρίζει το διαφορετικό πρίσμα υπό το οποίο βλέπουν οι έφηβοι με μεταναστευτικό υπόβαθρο την προσαρμογή τους στην κοινωνία υποδοχής. Ακόμη, είναι σημαντικό να λάβουμε υπόψη τις δυσκολίες τις οποίες μπορεί να βιώνουν οι έφηβοι κατά την προσαρμογή τους στον ελλαδικό χώρο. Σύμφωνα με τον Berry (2005), παρόλο που το άτομο μπορεί να επιθυμεί την εναρμόνιση, οι δυσκολίες που αντιμετωπίζει στη χώρα υποδοχής, η μεταναστευτική πολιτική της χώρας ή η κλειστότητα της στην πολιτισμική ποικιλομορφία μπορεί να τον οδηγεί στον διαχωρισμό, την αφομοίωση ή την περιθωριοποίηση (Berry, 2005). Ακόμη, τα ευρήματα αυτά μπορεί να σχετίζονται με το χρόνο διαμονής των ατόμων στη χώρα υποδοχής, καθώς σύμφωνα με τον Berry (2006), όσο περισσότερο οι νέοι με μεταναστευτικό υπόβαθρο σχετίζονται με τη χώρα υποδοχής, τόσο πιθανότερο είναι να υιοθετήσουν τη στρατηγική της εναρμόνισης, ενώ ο λιγότερος χρόνος στη νέα κουλτούρα σχετίζεται με την υιοθέτηση διάχυτου προφίλ επιπολιτισμού.

Στη συνέχεια της παρούσας εργασίας διερευνήθηκε η σχέση του πολιτισμικού προσανατολισμού που υιοθετούν οι έφηβοι με μεταναστευτικό υπόβαθρο, με τις διαστάσεις

της προσαρμογής τους σε ψυχολογικό επίπεδο (καταθλιπτικά συμπτώματα, αυτοεκτίμηση, ικανοποίηση από τη ζωή) καθώς και την αποδοχή-απόρριψη από συνομηλίκους. Όπως φάνηκε, ο εθνικός προσανατολισμός συνδέεται θετικά με την ικανοποίηση από τη ζωή και την αποδοχή από τους συνομηλίκους, ενώ παρατηρήθηκε σημαντική σύνδεση και με τον εθνοτικό προσανατολισμό. Η θετική συσχέτιση μεταξύ του εθνικού και εθνοτικού προσανατολισμού μπορεί να διευρύνει τους τρόπους με τους οποίους μελετώνται οι τρόποι με τους οποίους οι έφηβοι με μεταναστευτικό υπόβαθρο αντιλαμβάνονται τη σχέση τους με τη χώρα καταγωγής τους και την χώρα διαμονής. Αυτά τα ευρήματα υποδεικνύουν ότι οι έφηβοι με μεταναστευτικό υπόβαθρο ενδέχεται να αντιλαμβάνονται τον εθνικό και εθνοτικό προσανατολισμό ως συμπληρωματικούς παράγοντες, οι οποίοι συμβάλλουν στη διαμόρφωση της συνολικής τους κατανόησης της προέλευσής τους. Αυτή η θετική σχέση μπορεί να αντικατοπτρίζει την προσπάθειά τους να διατηρήσουν τους πολιτιστικούς τους δεσμούς, ενώ παράλληλα ενσωματώνονται στη νέα κοινωνία. Από την άλλη μεριά, ο εθνοτικός προσανατολισμός φάνηκε πως συνδέεται επίσης με δείκτες οι οποίοι σχετίζονται με την ψυχολογική προσαρμογή των εφήβων με μεταναστευτικό υπόβαθρο και συγκεκριμένα, την ικανοποίηση από τη ζωή και την αυτοεκτίμηση. Το εύρημα αυτό συνάδει με αντίστοιχες έρευνες, σύμφωνα με τις οποίες ο εθνοτικός προσανατολισμός συνδέεται θετικά με την ψυχική υγεία των εφήβων με μεταναστευτικό υπόβαθρο (π.χ. Berry, 2005).

Όσον αφορά τις διαστάσεις της ψυχολογικής προσαρμογής φάνηκε πως συνδέονται σημαντικά μεταξύ τους. Πιο συγκεκριμένα τα καταθλιπτικά συμπτώματα συνδέονται αρνητικά με την αυτοεκτίμηση και την ικανοποίηση από τη ζωή, ενώ η αυτοεκτίμηση συνδέεται θετικά με την ικανοποίηση από τη ζωή. Το εύρημα αυτό αναδεικνύει τη σημασία της μελέτης της ψυχολογικής προσαρμογής ως ένα συνολικό φαινόμενο, όπου οι διάφορες πτυχές (κατάθλιψη, αυτοεκτίμηση, ικανοποίηση από τη ζωή) συνδέονται και αλληλεπιδρούν μεταξύ τους. Από την άλλη, όσον αφορά την κοινωνικοπολιτισμική προσαρμογή, η αποδοχή

και απόρριψη από τους συνομηλικούς φάνηκε πως σχετίζονται μόνο μεταξύ τους και δεν προέκυψαν στατιστικά σημαντικές σχέσεις με άλλους παράγοντες. Το εύρημα αυτό προκαλεί έκπληξη αναλογιζόμενοι την πληθώρα των ερευνών που αναδεικνύουν τη σημασία που έχει η αποδοχή και η σύναψη θετικών σχέσεων με συνομηλικούς για την προσαρμογή και την ψυχική υγεία των εφήβων με μεταναστευτικό υπόβαθρο (Motti-Stefanidi et al., 2020). Μια ενδεχόμενη ερμηνεία θα μπορούσε να συνδέεται με τον τρόπο συλλογής δεδομένων σχετικά με την αποδοχή ή απόρριψη από συνομηλικούς. Τα δεδομένα αυτά ενδέχεται να μην ταυτίζονται με την εικόνα που έχουν οι ίδιοι οι έφηβοι, καθώς δεν προέρχονται απευθείας από τους ίδιους, αλλά από τους συμμαθητές τους.

Στη συνέχεια, στόχος της μελέτης ήταν να διερευνηθεί το αν οι πολιτισμικοί προσανατολισμοί, οι δείκτες ψυχολογικής προσαρμογής και η αποδοχή-απόρριψη από συνομηλικούς, διαφέρουν ανάλογα με το φύλο και τη γενιά μετανάστευσης. Αρχικά, φάνηκε πως τα κορίτσια εμφανίζουν υψηλότερους δείκτες στον εθνικό προσανατολισμό και στα καταθλιπτικά συμπτώματα, ενώ τα αγόρια εμφανίζουν υψηλότερους δείκτες στην αυτοεκτίμηση και την αποδοχή από συνομηλικούς. Όσον αφορά τον πολιτισμικό προσανατολισμό, υπάρχουν αντίστοιχες έρευνες που συνηγορούν στο παρόν εύρημα, στις οποίες φαίνεται πως τα κορίτσια εμπλέκονται περισσότερο στην κουλτούρα της χώρας υποδοχής, συγκριτικά με τα αγόρια τα οποία στρέφονται συχνότερα προς τον εθνοτικό προσανατολισμό (Klein et al., 2020). Όσον αφορά τις διαστάσεις της ψυχολογικής προσαρμογής, τα αποτελέσματα συνάδουν και με άλλες έρευνες στις οποίες έχει φανεί πως τα κορίτσια αναφέρουν περισσότερα συμπτώματα εσωτερίκευσης συγκριτικά με τα αγόρια και εμφανίζουν υψηλότερα ποσοστά κατάθλιψης και άγχους (Hilario et al., 2014). Λαμβάνοντας υπόψη τη γενιά μετανάστευσης, φάνηκε πως αυτή συνδέεται μόνο με τον εθνικό προσανατολισμό, με τους εφήβους μετανάστες δεύτερης γενιάς να επιλέγουν περισσότερο τον εθνικό προσανατολισμό συγκριτικά με τους εφήβους μετανάστες πρώτης

γενιάς. Το εύρημα αυτό παρατηρείται συστηματικά στην ήδη υπάρχουσα βιβλιογραφία, όπου αναφέρεται πως οι έφηβοι μετανάστες δεύτερης γενιάς τείνουν να στρέφονται προς τον πολιτισμό της κοινωνίας της χώρας υποδοχής, καθώς εκτίθενται σε αυτόν ήδη από τη γέννησή τους (Παυλόπουλος & συν., 2009).

Αναφορικά με τη σχέση της στρατηγικής επιπολιτισμοποίησης που υιοθετούν οι έφηβοι με μεταναστευτικό υπόβαθρο φάνηκε πως η εναρμόνιση έχει τα θετικότερα αποτελέσματα για την ψυχολογική προσαρμογή των εφήβων με μεταναστευτικό υπόβαθρο, ενώ ακολουθεί η αφομοίωση, ο διαχωρισμός και τέλος η περιθωριοποίηση. Το εύρημα αυτό συνάδει με την ήδη υπάρχουσα βιβλιογραφία και αναδεικνύει την θετική επίδραση που έχει ο συνδυασμός της κουλτούρας της χώρας υποδοχής με τη διατήρηση των πολιτισμικών στοιχείων της χώρας καταγωγής, στην ψυχική υγεία και προσαρμογή των εφήβων με μεταναστευτικό υπόβαθρο (Figgou et al., 2019). Όσον αφορά την αποδοχή από τους συνομηλίκους, η αφομοίωση φάνηκε πως συνδέεται με τα θετικότερα αποτελέσματα, ενώ το χαμηλότερο επίπεδο προσαρμογής τόσο σε ψυχολογικό επίπεδο όσο και στις σχέσεις με συνομηλίκους παρατηρήθηκε σε εφήβους που υιοθετούν τη στρατηγική της περιθωριοποίησης. Τα ευρήματα αυτά έχουν παρατηρηθεί συστηματικά και σε άλλες έρευνες, αναδεικνύοντας τις δυσμενείς επιπτώσεις που έχει η περιθωριοποίηση για την προσαρμογή των εφήβων με μεταναστευτικό υπόβαθρο (Berry et al., 2006).

Τέλος, στην παρούσα έρευνα διερευνήθηκε η προβλεπτική δυνατότητα της επίδρασης των δημογραφικών μεταβλητών (φύλο, γενιά μετανάστευσης), των διαστάσεων ψυχολογικής προσαρμογής καθώς και της αποδοχής-απόρριψης από συνομηλίκους, στον πολιτισμικό προσανατολισμό που υιοθετούν οι έφηβοι με μεταναστευτικό υπόβαθρο. Φάνηκε ότι το φύλο, η γενιά μετανάστευσης, τα καταθλιπτικά συμπτώματα, η ικανοποίηση από τη ζωή, καθώς και η αποδοχή από συνομηλίκους ασκούν σημαντική επίδραση στον εθνικό προσανατολισμό, ενώ σημαντικοί παράγοντες για τη στατιστική πρόβλεψη του εθνοτικού

προσανατολισμού είναι η ικανοποίηση από τη ζωή και η απόρριψη από συνομηλίκους. Αυτά τα ευρήματα υποδηλώνουν ότι τόσο ο εθνικός όσο και ο εθνοτικός προσανατολισμός μπορεί να συνδέονται θετικά με την ψυχολογική προσαρμογή των εφήβων με μεταναστευτικό υπόβαθρο, ενώ η αποδοχή ή η απόρριψη από συνομηλίκους εμφανίζονται ως σημαντικοί παράγοντες, αναδεικνύοντας τον καίριο ρόλο των συνομηλίκων και του κοινωνικού περιγύρου συνολικά, στην διαμόρφωση του πολιτισμικού προσανατολισμού.

Περιορισμοί και Προτάσεις

Η παρούσα έρευνα διέπεται από ορισμένους περιορισμούς. Αρχικά, το δείγμα συλλέχθηκε από έφηβους μετανάστες, οι οποίοι φοιτούν σε σχολεία εντός της περιοχής της Αττικής, επομένως τα αποτελέσματα δεν μπορούν να γενικευτούν στον συνολικό πληθυσμό των εφήβων με μεταναστευτικό υπόβαθρο που διαμένουν στη χώρα μας. Ένας άλλος σημαντικός περιορισμός της μελέτης είναι ότι βασίζεται σε συγχρονικά δεδομένα και δεν μπορεί να γίνει λόγος για αιτιώδεις σχέσεις μεταξύ των μεταβλητών που ερευνήθηκαν. Ακόμη ένας περιορισμός της έρευνας σχετίζεται με τον ποσοτικό τρόπο συλλογής των δεδομένων. Η χρήση αποκλειστικά ερωτηματολογίων ως ερευνητικού μέσου, δεν επιτρέπει στους συμμετέχοντες διευκρινίσεις ή εξηγήσεις σχετικά με τις απαντήσεις τις οποίες δίνουν. Οι αυτοαναφορικές κλίμακες που χρησιμοποιήθηκαν, ενδέχεται να παραβλέπουν τη δυναμική σχέση μεταξύ του πολιτισμικού προσανατολισμού και των στρατηγικών που υιοθετούν οι έφηβοι με μεταναστευτικό υπόβαθρο με τις περιβαλλοντικές συνθήκες, μη λαμβάνοντας επαρκώς υπόψη τις εξωτερικές επιδράσεις που μπορεί να διαμορφώνουν τις διεργασίες επιπολιτισμού των εφήβων.

Όσον αφορά τις προτάσεις για μελλοντική έρευνα, θα είχε ενδιαφέρον να μελετηθούν οι διεργασίες επιπολιτισμοποίησης και η προσαρμογή των εφήβων με μεταναστευτικό υπόβαθρο με τη χρήση της μικτής μεθοδολογίας, η οποία μπορεί να συμβάλει σε μια πληρέστερη κατανόηση του πληθυσμού αυτού, παρέχοντας ποσοτικά στοιχεία για ευρύτερες

γενικεύσεις και παράλληλα επιτρέποντας την βαθύτερη ανάλυση των προσωπικών τους εμπειριών. Ακόμη, λαμβάνοντας υπόψη τον δυναμικό χαρακτήρα της επιπολιτισμοποίησης θα ήταν ενδιαφέρον οι διεργασίες επιπολιτισμού να μελετηθούν και από τη σκοπιά της κοινωνίας υποδοχής καθώς η στάση της κοινωνίας υποδοχής αποτελεί σημαντικό παράγοντα που επηρεάζει την προσαρμογή των εφήβων με μεταναστευτικό υπόβαθρο. Η κατανόηση των διαδικασιών και των παραγόντων που επηρεάζουν τη στάση της κοινωνίας μπορεί να αναδείξει τις δυνητικές προκλήσεις και ευκαιρίες για την ενσωμάτωση των μεταναστών, προσφέροντας ένα πιο πλήρες πλαίσιο κατανόησης της επιπολιτισμοποίησης και προσαρμογής των εφήβων μεταναστών.

Βιβλιογραφία

- Alvarez Valdivia, I. M., Schneider, B. H., & Carrasco, C. V. (2016). School adjustment and Friendship quality of first- and second-generation adolescent immigrants to Spain as a function of acculturation. *Journal of Adolescent Research, 31*, 750–777.
<https://doi.org/10.1177/0743558415592179>
- Ansary, N. S., Scorpio, E., & Catanzariti, D. (2013). Parent-adolescent ethnic identity discrepancies and adolescent psychosocial maladjustment: A study of gender differences. *Child and Adolescent Social Work Journal, 30*(4), 275-291.
<https://doi/10.1007/s10560-012-0292-y>
- Asendorpf, J., & Motti-Stefanidi, F. (2017). A longitudinal study of immigrants' peer acceptance and rejection: Immigrant status, immigrant composition of the classroom, and acculturation. *Cultural Diversity and Ethnic Minority Psychology, 23*, 486-498.
<https://doi/10.1037/cdp0000155>
- Berry, J.W. (2017). Theories and models of acculturation. In S.J. Schwartz, & J. Unger (Eds.), *The Oxford Handbook of Acculturation and Health* (pp. 15-28). Oxford University Press.
- Berry, J. W., & Hou, F. (2017). Acculturation, discrimination and wellbeing among second generation of immigrants in Canada. *International Journal of Intercultural Relations, 61*, 29-39. <https://doi.org/10.1016/j.ijintrel.2017.08.003>
- Berry, J. W. (2005). Acculturation: Living successfully in two cultures. *International Journal of Intercultural Relations, 29*(6), 697–712.
<https://doi.org/10.1016/j.ijintrel.2005.07.013>
- Berry, J. W. (2006). Contexts of acculturation. In D. L. Sam & J. W. Berry (Eds.), *The Cambridge handbook of acculturation psychology* (pp. 27-42). Cambridge University Press.

- Berry, J. W., Phinney, J. S., Sam, D. L., & Vedder, P. (2006). *Immigrant Youth in Cultural Transition*. Psychology Press. <https://doi.org/10.4324/9780415963619>
- Berry, J. W., Phinney, J. S., Sam, D. L. & Vedder, P. (2006). Immigrant youth: Acculturation, identity, and adaptation. *Applied Psychology: An International Review*, 55, 303-332. <https://doi.org/10.1111/j.1464-0597.2006.00256.x>
- Berry, J. W. (2005). Acculturation: Living successfully in two cultures. *International Journal of Intercultural Relations*, 29, 697-712. <https://doi.org/10.1016/j.ijintrel.2005.07.013>
- Berry, J. W. (2001). A psychology of immigration. *Journal of Social Issues*, 57, 615-631. <http://dx.doi.org/10.1111/0022-4537.00231>
- Berry, J.W. (1997). Immigration, acculturation and adaptation. *Applied Psychology: An International Review*, 46, 5-68. <https://doi.org/10.1111/j.1464-0597.1997.tb01087.x>
- Bourhis, R. Y., Montaruli, E., El-Geledi, S., Harvey, S. P., & Barrette, G. (2010). Acculturation in multiple host community settings. *Journal of Social Issues*, 66, 780-802. <https://doi.org/10.1111/J.1540-4560.2010.01675.X>
- Bourhis, R. Y., Moise, L. C., Perreault, S., & Senecal, S. (1997). Towards an interactive acculturation model: A social psychological approach. *International Journal of Psychology*, 32, 369-386. <https://doi/10.1080/002075997400629>
- Cherng, H., Turney, K., & Kao, G. (2014). Less socially engaged? Participation in friendship and extracurricular activities among racial/ethnic minority and immigrant adolescents. *Teachers College Record*, 116, 1–28. <http://dx.doi.org/10.1177/016146811411600302>
- Cillessen, A. H. N., & Marks, P. E. L. (2011). Conceptualizing and measuring popularity. In A. H. N. Cillessen, D. Schwartz, & L. Mayeux (Eds.), *Popularity in the peer system* (pp. 25–56). Guilford Press.

- Cuellar, I., Nyberg, B., Maldonado, R.E., & Robers, R.E. (1997). Ethnic identity and acculturation in a young adult Mexican origin population. *Journal of Community Psychology*, 25, 535-549. <https://doi/10.1002/15206629199711256353543302>
- Diener, E., Oishi S. & Lucas, E. R. (2003). Personality, culture, and subjective well-being, emotional and cognitive evaluations of life. *Annual Review of Psychology*. 54, 403-425. <https://doi.org/10.1146/annurev.psych.54.101601.145056>
- Diener, E., Emmons, R. A., Larsen, R. J., & Griffin, S. (1985). The Satisfaction with life scale. *Journal of Personality Assessment*, 49, 71-75. https://doi.org/10.1207/s15327752jpa.4901_13
- Dimitrova, R., Chasiotis, A., & van de Vijver, F. (2016). Adjustment outcomes of immigrant children and youth in Europe: A meta-analysis. *European Psychologist*, 21, 150-162. <https://doi.org/10.1027/1016-9040/a000246>
- Figgou, L., Sapountzis, A., Gorrea, A., & Tzouvelekis, P. (2019). Acculturation as intergenerational trajectory and accountability concerns in immigrant youth discourse. *Discourse & Society*, 30(5), 465–481. <https://doi.org/10.1177/0957926519855785>
- Finch, B., Kolody, B., & Vega, W. (2000). Perceived discrimination and depression among Mexican-origin adults in California. *Journal of Health and Social Behavior*, 41, 295-313. <https://doi.org/10.2307/2676322>
- Guerra, R., Rodrigues, R. B., Aguiar, C., Carmona, M., Alexandre, J., & Lopes, R. C. (2019). School achievement and well-being of immigrant children: The role of acculturation orientations and perceived discrimination. *Journal of School Psychology*, 75, 104–118. <http://dx.doi.org/10.1016/j.jsp.2019.07.004>

- Hilario, C. T., Vo, D. X., Johnson, J. L., & Saewyc, E. M. (2014). Acculturation, gender, and mental health of Southeast Asian immigrant youth in Canada. *Journal of Immigrant and Minority Health, 16*, 1121–1129. <https://doi.org/10.1007/s10903-014-9978-x>
- Hogg, M. A., & Vaughan, G. M. (2002). *Social Psychology*. Prentice Hall.
- International Organization for Migration (2020). *World Migration Report*. Retrieved from <https://www.iom.int/data-and-research>
- Jasinskaja-Lahti, I., Liebkind, K., & Solheim, E. (2008). To identify or not to identify? national disidentification as an alternative reaction to perceived ethnic discrimination. *Applied Psychology, 58*(1), 105–128. <https://doi.org/10.1111/j.1464-0597.2008.00384.x>
- Juang L.P., Cookston J.T. (2009). Acculturation, discrimination, and depressive symptoms among Chinese American adolescents: A longitudinal study. *Journal of Primary Prevention, 30*, 475–496. <https://doi.org/10.1007/s10935-009-0177-9>
- Κατέρη, Ε., & Καραδήμας, Ε. (2017). Στρατηγικές επιπολιτισμού Αλβανών και Ινδών μεταναστών στην Κρήτη. *Psychology: The Journal of the Hellenic Psychological Society, 22*, 59-76. http://dx.doi.org/10.12681/psy_hps.23248
- Kim, E., Hogge, I., & Salvisberg, C. (2014). Effects of self-esteem and ethnic identity. *Hispanic Journal of Behavioral Sciences, 36*, 144-163. <https://doi/10.1177/0739986314527733>
- Klein, E. M., Müller, K. W., Wölfling, K., Dreier, M., Ernst, M., & Beutel, M. E. (2020). The relationship between acculturation and mental health of 1st generation immigrant youth in a representative school survey: Does gender matter? *Child and Adolescent Psychiatry and Mental Health, 17*, 14-29. <https://doi.org/10.1186/s13034-020-003346>

- Leszczensky, L. (2013). Do national identification and interethnic friendships affect one another? A longitudinal test with adolescents of Turkish origin in Germany. *Social Science Research*, 42, 775-788. <https://doi.org/10.1016/j.ssresearch.2012.12.019>
- Lönnqvist, J., Leikas, S., Mähönen, T. A., & Jasinskaja-Lahti, I. (2015). The mixed blessings of migration: Life satisfaction and self-esteem over the course of migration. *European Journal of Social Psychology*, 45, 496–514. <https://doi.org/10.1002/ejsp.2105>
- Marks, A. K., McKenna, J. L., & Garcia Coll, C. (2018). National immigration receiving contexts: A critical aspect of native-born, immigrant, and refugee youth well-being. *European Psychologist*, 23, 6–20. <https://doi/10.1027/1016-9040/a000311>
- Marks, A. K., Ejesi, K., McCullough, M. B., & Garcia Coll, C. (2015). Developmental implications of discrimination. In R. M. Lerner (Ed.), *Handbook of child psychology and developmental science: Vol. 3. Socioemotional processes* (pp. 1–42). Wiley & Sons
- Marks, A. K., Ejesi, K., & García Coll, C. (2014). Understanding the U.S. immigrant paradox in childhood and adolescence. *Child Development Perspectives*, 8, 59–64. <https://doi.org/10.1111/cdep.12071>
- Masten, A. S., Motti-Stefanidi, F., & Rahl-Brigman, H. A. (2019). Developmental risk and resilience in the context of devastation and forced migration. In R. D. Parke & G. H. Elder, Jr. (Eds.), *Children in changing worlds: Sociocultural and temporal perspectives* (pp. 84–111). Cambridge University Press
- Masten, A. S. (2014). *Ordinary magic: Resilience in development*. Guilford Press.
- McKelvey, R., Sang, D., Baldassar, L., Davies, L., Roberts, L., & Cutler, N. (2002). The prevalence of psychiatric disorders among Vietnamese children and adolescents. *The Medical Journal of Australia*, 177, 413-417. <https://doi.org/10.5694/j.1326-5377.2002.tb04880.x>

- Meng, Q., Zhu, C., & Cao, C. (2017). The role of intergroup contact and Acculturation Strategies in developing Chinese International Students' Global Competence. *Journal of Intercultural Communication Research*, 46, 210–226.
<http://dx.doi.org/10.1080/17475759.2017.1308423>
- Montaruli, E., Bourhis, R. Y., Azurmendi, M. J., & Larrañaga, N. (2011). Social identification and acculturation in the Basque Autonomous Community. *International Journal of Intercultural Relations*, 35, 425-439.
<http://dx.doi.org/10.1016/j.ijintrel.2011.02.007>
- Motti-Stefanidi, F., Pavlopoulos, V., Mastrotheodoros, S., & Asendorpf, J. B. (2020). Longitudinal interplay between peer likeability and youth's adaptation and psychological well-being: A study of immigrant and nonimmigrant adolescents in the school context. *International Journal of Behavioral Development*, 44, 393–403.
<https://doi.org/10.1177/0165025419894721>
- Motti-Stefanidi, F., Pavlopoulos, V., Papathanasiou, N., & Mastrotheodoros, S. (2020). 'Immigrant and refugee adolescents' resilient adaptation: Who does well and why?', *Psychology: the Journal of the Hellenic Psychological Society*, 25, 20-34.
https://doi.org/10.12681/psy_hps.25334.
- Motti-Stefanidi, F. (2018). Resilience among immigrant youth: The role of culture, development and acculturation. *Developmental Review*, 50, 99–109.
<https://doi.org/10.1016/j.dr.2018.04.002>
- Motti-Stefanidi, F., & Masten, A. S. (2017). A resilience perspective on immigrant youth adaptation and development. In N. J. Cabrera & B. Leyendecker (Eds.), *Handbook on positive development of minority children and youth* (pp. 19–34). Springer.

- Motti-Stefanidi, F. (2014). Immigrant youth adaptation in the Greek school context: A risk and resilience perspective. *Child Development Perspectives*, 8, 180-185.
<https://doi.org/10.1111/cdep.12081>
- Motti-Stefanidi, F., Berry, J. W., Chrysochoou, X., Sam, D. L., & Phinney, J. (2012). Positive immigrant youth adaptation in context: Developmental, acculturation and social psychological perspectives. In A. S. Masten, K. Liebkind, & D. Hernandez (Eds.), *Realizing the potential of immigrant youth* (pp. 117-158). Cambridge University Press.
- Motti-Stefanidi, F., Pavlopoulos, V., Obradovic', J., Dalla, M., Takis, N., Papathanassiou, A., & Masten, A. S. (2008). Immigration as a risk factor for adolescent adaptation in Greek urban schools. *European Journal of Developmental Psychology*, 5, 235-261.
<https://doi/10.1080/17405620701556417>
- Motti-Stefanidi, F., Pavlopoulos, V., Obradović, J., & Masten, A. (2008). Acculturation and adaptation of immigrant adolescents in Greek urban schools. *International Journal of Psychology*, 43, 45-58. <http://doi.org/10.1080/00207590701804412>
- Μπεζεβέγκης, Η., & Παυλόπουλος, Β. (2008). Στρατηγικές επιπολιτισμού και προσαρμογή των μεταναστών. Στο Τζ. Καβουνίδη, Β. Καρύδης, Η. Νικολακοπούλου-Στεφάνου & Μ. Γ. Στυλιανούδη (Επιμ.), *Μετανάστευση στην Ελλάδα: Εμπειρίες-Πολιτικές-Προοπτικές* (σσ. 142-161). Ινστιτούτο Μεταναστευτικής Πολιτικής.
- Navas, M., García, M. C., Sánchez, J., Rojas, A. J., Pumares, P., & Fernández, J. S. (2005). Relative acculturation extended model (RAEM): New contributions with regard to the study of acculturation. *International Journal of Intercultural Relations*, 29, 21- 37.
<http://dx.doi.org/10.1016/j.ijintrel.2005.04.001>

- Nguyen, H. H., & Von Eye, A. (2002). The Acculturation scale for Vietnamese adolescents (ASVA): A bidimensional perspective. *International Journal of Behavioral Development, 26*, 202-213. <https://doi.org/10.1080/01650250042000672>
- Noam, G., Orpedal, B., Idsoe, T., & Panjwani, N. (2014). Mental Health Problems and School Outcomes Among Immigrant and Non-immigrant Early Adolescents in Norway. *School Mental Health, 6*, 279–293. <http://dx.doi.org/10.1007/s12310-014-9129-5>
- Παυλόπουλος, Β., Ντάλλα, Μ., & Μόττη-Στεφανίδη, Φ. (2015). Μετανάστευση. Στο Φ. Μόττη-Στεφανίδη (Επιμ.), *Παιδιά και έφηβοι σε έναν κόσμο που αλλάζει: Προκλήσεις, προσαρμογή και ανάπτυξη* (σσ. 77-128). Εστία.
- Παυλόπουλος, Β., Μπεζεβέγκης, Η., & Γεωργαντή, Κ. (2012). Εθνοτική ταυτότητα και προσαρμογή εφήβων μεταναστών. Στο Α. Παπαστυλιανού (Επιμ.), *Διαπολιτισμικές διαδρομές: Παλιννόστηση και ψυχοκοινωνική προσαρμογή*. Gutenberg.
- Παυλόπουλος, Β., Ντάλλα, Μ., Καλογήρου, Σ., Θεοδώρου, Ρ., Μαρκούση, Δ., & Μόττη-Στεφανίδη, Φ. (2009). Επιπολιτισμός και προσαρμογή μεταναστών εφήβων στο σχολικό πλαίσιο. *Ψυχολογία, 16*, 400-421. https://doi.org/10.12681/psy_hps.23824
- Παυλόπουλος, Β., & Μπεζεβέγκης, Η. (2008). Διεργασίες επιπολιτισμού των μεταναστών. Στο Η. Μπεζεβέγκης (Επιμ.), *Μετανάστες στην Ελλάδα: Επιπολιτισμός και ψυχοκοινωνική προσαρμογή* (σσ. 54-71). Ινστιτούτο Μεταναστευτικής Πολιτικής.
- Piontkowski, U., Florack, A., Hoelker, P., & Obdrzalek, P. (2000). Predicting acculturation attitudes of dominant and non-dominant groups. *International Journal of Intercultural Relations, 24*, 1–26. [https://doi.org/10.1016/S0147-1767\(99\)00020-6](https://doi.org/10.1016/S0147-1767(99)00020-6)
- Pumariega, A. J., Rothe, E., & Pumariega, J. B. (2005a). Mental health of immigrants and refugees. *Community Mental Health Journal, 41*, 581–597. <https://doi.org/10.1007/s10597-005-6363-1>

- Reynolds, A. D., & Crea, T. M. (2017). The Integration of Immigrant Youth in Schools and Friendship Networks. *Population Research and Policy Review*, 36, 501–529.
<https://doi/10.1007/s11113-017-9434-4>
- Rosenberg, M. (1965). *Society and the adolescent self-image*. Princeton University Press.
- Roubi, A., Kavga, A., Apostolara, P., Drakopoulou, M., Mantoudi, A., & Kalemikerakis, I. (2023). The impact of migration on adolescents and their bullying experience in the school environment. *Perioperating Nursing*, 12, 32–51.
<https://doi.org/10.5281/zenodo.10461490>
- Rudmin, F. W. (2003). Critical history of the acculturation psychology of assimilation, separation, integration, and marginalization. *Review of General Psychology*, 7, 3-37.
<http://dx.doi.org/10.1037/1089-2680.7.3.250>
- Stevens, G., & Vollebergh, W. A. M. (2008). Mental health in migrant children. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 49, 276–294. <https://doi.org/10.1111/j.1469-7610.2007.01848.x>
- Tang, Y. (2018). Immigration Status and Adolescent Life Satisfaction: An International Comparative Analysis Based on PISA 2015. *Journal of Happiness Studies*. <https://doi/10.1007/s10902-018-0010-3>
- Ward, C., & Geeraert, N. (2016). Advancing acculturation theory and research: The acculturation process in its ecological context. *Current Opinion in Psychology*, 8, 98–104. <https://doi.org/10.1016/j.copsyc.2015.09.021>
- Ward, C., Bochner, S., & Furnham, A. (2001). *The psychology of culture shock* (2nd ed.). Routledge.
- Ward, C., & Kennedy, A. (1993). Where is the “culture” in cross-cultural transition? Comparative studies of sojourner adjustment. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 24, 221-249. <https://doi/10.1177/0022022193242006>

Zagefka, H., & Brown, R. (2002). The relationship between acculturation strategies, relative fit and intergroup relations: immigrant-majority relations in Germany. *European Journal of Social Psychology*, 32, 171-188. <http://dx.doi.org/10.1002/ejsp.73>